

ROZDÍL II.

SMĚNA.

KAPITOLA PRVÁ.

MÍRY A VÁHY.

§. 24. *jediny.*

Nějakého určování kolikosti neboli kvantity statkův potřebí jest i v hospodárství jednotlivcově, všeho styku s jinými prázdném, ač má-li hospodárně sobě počínáno a jak náleží dbáno býti míry docílených prospěchův i nákladův. Vždyť hospodaření z valné části není než stanovením a uvažováním různých kvantit. Ale v hospodárství pospolitém, ve kterém druh na druhu jest odkázán a připoután dělbou práce, jest nezbytno, aby nějaký způsob kvantitativného určování statkův obecně uznán a bezpečně zachovávan byl, protože na tom visí snadnost, oblíbenost a rozšiřování směn, které přece nepominutelným jsou doplňkem a podmínkou dělby práce. Jaké byly by směny, kolik zmařeného času a risika, jaká náchylnost ku směnám, kdyby pokaždé bylo buď zvláště

shodovati a smlouvatí se o měřách i vahách a zkoušeti správnost jejich, buď v šanc vydati se škodám a podvodům! Donucení, které by v té příčině bylo lze vykonávati mravem, jeví se nedosti silným a potřebi jest tuhého předpisu právního. Proto záhy obce (v našich dobách obce státní) ujmají se hospodářského obchodu, jenž potřeben jest pevně stanovených, výhradně připuštěných a veskrz pověřených měr kolikosti statků. Zákonem stanoveno jest, které jsou míry a váhy, jichž stát a ostatní obce samy užívají, jimiž po právu kolikost statků se měří (při soudech, při taxách, berních a j.) a jichž ti, kdo po živnostensku zabývají se prodejem statků, výhradně směji užívati. Pro zamezení podvodův a všeho druhu zkracování přikázáno jest, že jedině takových měr i vah užíváno býti smí, které byly co do pravosti zkoušeny a byvše pravými shledány, přiměřeně označeny (ověřeny, cejchovány); k tomu konci zvláštní úřadové cejchovní zřízení jsou a veřejné orgány (policie) mají dozor nad zachováním předpisů v příčině měr i vah daných, činíc obchůzky po krámech a trzích a restajíc nalezené přestupky. Tak dosti činěno jest pospolitě národohospodářské potřebě jednotných a bezpečných kvantitativných měr statkův. Zřízení měřicí jsou důsledkem pospolitosti hospodářské a majíce kořeny nutnosti své v dělbě práce resp. ve směnách, jsou zjevem ryze národohospodářským.

Jakož stát potřebě měr i vah právě řečeným způsobem vyhovuje pro obvod svůj, aby nadržoval rozvoji dělby práce a směn jakož i všeho hospodářského

obchodu: tak i státové mezi sebou úmluvy činí, aby zavedli jednotné vespolek míry a váhy a tím usnadnili národům vzájemný obchod hospodářský. Toho času metrická soustava měr i vah mající základem metr a kilogram dobývá sobě platnosti mezinárodní, ana všemu hospodářskému obchodu hodí se a přizpůsobuje pro svoji průhlednost, pro snadnou dělitelnost a násobitelnost základních jednotek, jakož i pro souhlas, ve kterém nachází se s desetinnými soustavami mincovními.

Poznámka. Avšak netoliko správného stanovení kvantity statkův nébrž i stanovení kvality statkův ujímájí se obce (místní obce i stát), když bezpečnost směn a obchodu hospodářského toho obzvláště vyhledává, jako při úředním ověřování zboží z drahokovů (puncování), anebo když i ve případech, kde veliké zkrácení není tak na snadě, obchod sám sobě pomoci zjednatí nedovede nebo jinými slovy když obchodová moralka tak poklesla a tlak obecného mravního soudu tak málo účinkuje, že jeví se potřeba rychlého a nepopíratelného ověřování nebo zkoušení kvality statků skrze veřejné úřady zkoušecí (mléko, víno a jiné potraviny, jež tak zhusta padělávány jsou). Středověk a vůbec doba cechů mívala dostatek takových institucí; za našich časů zařízení toho druhu jsou teprv u vývoji zárodkovitém (zkoušecí chemické laboratorium města Paříže; u nás policie zdravotní, do které náleží valná část institucí těch, přísluší obcím, avšak existuje z větší části toliko na papíře).

KAPITOLA DRUHÁ.

Z A Ř Í Z E N Í D O P R A V N Í.

§. 25. *jedný.*

Jako rádně upravené stanovení kvantity statkův účinek má na snadnost a oblíbenost směn a tím na hojnost jejich, tak způsobují zařízení dopravní větší hojnost směn tím, že rozšiřují místní obvod, jehož obyvatelům lze mezi sebou směny konati. Mluvíce o zařízeních dopravních máme na mysli veškerá opatření a ústavy, jež slouží osobám i všeho druhu věcem ku změně stanoviště (cesty, mosty, kanaly a j., pak závody a podniky dopravu provozující). Dělní práce, rozvoj výroby a všecka pospolitost hospodářská zůstaly by velice nepatrnými a zárodkovitými, kdyby směny obmezeny byly na hospodáře, již osobně v témže místě stýkají a smlouvají se převádějíce statky z ruky do ruky. Tak bývalo, připouštějíc nemnoho vyjímek, až do nové doby; místní výroba

zásobovala město i okolí vším čeho třeba bylo a jenom boháčům vzácnosti opatřovány byly tržbou z krajů cizích, statky to, kteréž obzvláště dopravitelnými jsou, zavírajíce v malém objemu hodnoty veliké a snášejíce přechování delšího. Čím bezpečnější a lepší jest spojení (kommunikace) mezi místy vzdálenými, čím rychlejší a lacinější jest doprava, tím více jest jakoby mizely a překonány byly místní vzdálenosti mezi vyrabiteli a spotřebiteli, mezi krajem a krajem, mezi zemí a zemí; tak počet lidí, kterým lze spojití se k pospolitému hospodářství, rozmnožen jest a dělbě práce i směnám dáváno širší působíště. Jako jednotlivec výhradně věnovati se může výrobě, pro kterou má zvláštní nadání osobní nebo kapitálové jenom tehdy, když pojištěno mu směnou nabývání statků nezbytných pro ukojení vlastních potřeb, tak jest i při celých osadách a krajích, které oddávají se obzvláště jednomu odboru výroby spoléhajíce na výrobky jiných osad nebo krajů, jejichž dodávání směnné doprava činí možným. Ani v pojediném národu nebylo by rozšířenější dělby práce bez dopravy a ovšem nebylo by mezinárodní dělby práce. Zařízení dopravní náležejí k nejpodstatnějším činitelům, kteří slučují porůznná hospodářství v celek národohospodářský ba i světohospodářský; ona jsou potřebou i vymožeností pospolitosti hospodářské.

Všechn trojí druh dopravní činnosti: doprava statků, doprava osob i doprava zpráv (pošta listovní, telegrafie, telefonie) přičiňuje se o tyto veliké

úspěchy. Netušené zdokonalení a zlacinění dopravy, kteréž událo se uvedením páry a elektriny do služeb dopravních, způsobilo největší převrat v hospodářství národním a světovém učinivši směnu a dělbu práce možnou a hospodářsky výhodnou i na sebe větší vzdálenosti, nic nemluvic o nesmírném vlivu, který má dopravnictví na veškeren ostatní kulturní život člověčenstva.

Potřebu dopravních zařízení čítati lze k nejdůležitějším potřebám pospolitým, na jejímž trvalém a všeobecném úkoji visí zdar a vývoj života národohospodářského. Již z okolnosti této lze uzavíratí, že péče o ukojení potřeby té t. j. péče o zařízení, ústavy a výkony dopravní náleží obcím — od obce místní počínajíc až do státu (soustava obecnohospodářská). Závěrku tomu zkušenost na všech stranách svědčí, jakkoli pochybovati nelze, že leckdy svobodné soukromé podnikatelstvo (soustava soukromohospodářská) dovedlo by tolikéž postarati se o ukojení potřeby té. Avšak hospodářská povaha nejdůležitějších výrobních podniků dopravních jest zvláštní; vyhledávátě zakládání a provozování závodů dopravních (železnic, přístavů, regulací řek, kanálů, silnic) takového nákladu kapitálového, že nevalně nadíti se jest konkurence a prospěšných účinkův jejích, a i kdyby v nejlepším případě objevil se malý počet konkurujících soukromých podnikatelův, bylo by lze úmluvami odstraniti účinkování konkurence a nahraditi je jednomyslným vykořisťováním obecnstva. Pak uvážiti jest, že soukromá spekulace, byť i ujala se

nejdůležitějších, nejfrequentovanějších a proto nejvýnosnějších čar dopravních, nedbala by rozšíření sítě dopravní na krajiny a čary méně frequentované, méně výnosné nebo passivné. A což kdyby zdráhalo se soukromé podnikatelstvo (akciová společnost), které faktický monopol má, obstarávat dopravu tomu neb onomu nebo celým městům a krajům, nebo kdyby dopravovalo tomu draže, tomu laciněji, tomu třeba darmo?

Protože tedy obecným interessem jest, aby potřebě dopravy dostičiněno bylo nepřetržitě, jednostejně a všeobecně a protože soukromohospodářská činnost tomuto interesu jak náleží vyhověti nedovede, ujímaly a ujímají se obce dopravy, tak že buď samy zřizují toliko dráhy (místní, okresní, státní silnice, přístavy, kanály a i telegrafy a železnice), buď na se berou provozování dopravy (pošta, telegrafie, opět železnice), buď ponechávají soukromým podnikatelstvům zakládání i provozování dopravních závodů (železnice), avšak předpisují jim pevná pravidla a ukládají jim mezi jinými povinnosti, aby každému dopravovaly a vyměřených obecných sazeb šetřily; soukromí podnikatelé nejsou pak po skutku než jako správci dopravnictví státem delegovaní, jakož E. Sax (*Die Verkehrsmittel in Volks- und Staatswirtschaft*) se vyjadřuje. Jest patrné, že výroba dopravnická ve všech případech i poslední málo vyjímajíc, jest rázu obecnohospodářského a že důsledně i úplata dávaná obecněstvem za jednotlivé výkony a služby dopravní pozbývá rázu ryzí specialnosti.

KAPITOLA TŘETÍ.

PENÍZE.

§. 26. *Co jsou peníze.*

Dokud směňovati lze statek jedním hospodářem potřebovaný přímo za statek druhým hospodářem potřebovaný (směna in natura, směna naturalní), jest směna povždy věcí nemálo zdlouhavou i obtížnou, a tato obtížnost směn jest překážkou dalšímu rozepínání dělby práce, ku které hospodárnost ze všech stran ponouká. Jak obtížno, přirovnávati nejrozmanitější statky co do hodnoty přímo jeden ke druhému a chovati pestrou tarifu rovnic ustavičně v paměti! Jak zřídka vyskytnou se lidé, kteří by právě statky svými, určitou kvalitou i kvantitou, dovedli vyhověti potřebě jiných lidí, sami zase právě těch statkův určité kvality i kvantity potřebující, které tyto mají pohotově ku směně. Proto praktická potřeba sama některé druhy statků posouvá do popředí

směnného obchodu, přivádějíc je jako tertium comparationis (třetí člen rovnice) v poměr i při směnách, ve kterých nejde přímo o ně. K těmto službám mravem voleni bývají zajisté statkové, kteří slouží obecné a stále nějaké potřebě a tudíž sami mají obecně uznanou hodnotu. S hodnotou jejich srovnávána jest hodnota jiných statků (na př. 1 nůž = 10 lb. soli; 1 loket plátna = 5 lb. soli; 1 lb. masa = 1 lb. soli; 2 lb. chleba = 1 lb. soli) a tak všechny hodnoty uváděny jsou na kvanta toho vynikajícího statku, jako když počtář rozmanité zlomky uvádí na společného jmenovatele, aby dovedl jak náleží je srovnati. Statkem tím, o jehož volbě rozhodují prvotně místní mrav a poměry, měří se tudíž hodnota statkův, a on jest mírou hodnot.

Avšak na tom není dosti; získánoť teprva velkého usnadnění při srovnávání hodnot různých statkův, jakéhoś účetního zjednodušení, ale další obtíž spojená povždy s setkáním dvou hospodářů, kteří sobě na vzájem pomoci dovedou směnou statků svých, překonána není pouhým přijetím nějakého statku za míru hodnot. Obecná oblíbenost a užitečnost jakož i obecně uznaná hodnota statku sloužícího za míru hodnot způsobuje, že přijme jej i ten, kdo nepotřebuje ho pro okamžitou osobní potřebu, protože přijetím jeho docílí kýžené směny svých statků maje jistotu, že sobě zaň kdykoli bude libo zjednati může statkův právě potřebovaných další směnou. Tak stane se, že statek, o kterém jest řeč, vstoupí jako prostředek do směny samé a tím roztrženo

jednání směnné posud jednotné v jednání dvojí; statek A za statek B, nebo prostě A—B zní původní formule směny; jakmile však užíváno jest prostředkujícího statku P zní formule A—P, P—B; druhé jednání směnné P—B odehrává se pak na jiném třeba místě, v jiné třeba době a z části mezi jinými osobami než první. Tím způsobem rozloží se směna a stane se pohyblivější a snadnější. Majitel statku A nemusí více hledati takového majitele statku B, jemuž nedostává se statku A, nýbrž dá statek A komukoli, kdo právě ho potřebuje za P a statkem P zjedná si statku B od kohokoli, jenž právě měl ho přebytek. Trefně vypsál vznik smlouvy trhové starořímský právník Paulus řka: *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx aliud pretium vocabatur sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrerat, ut cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est, cujus publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret . . . eaque materia forma publica percussa est . . . nec ultra merx utrumque sed alterum pretium vocatur. L. I. D. de contr. emt. XVIII. 1.*

Statek P má tedy dvě prostředkující funkce: první záleží v ideálním prostředkování rovnosti mezi různými statky skrze měření hodnot jejich a proto

nazván měrou hodnot; druhá záleží v reálném prostředkování směny jejich tím, že do směny té sám vstupuje a proto nazván jest měnidlem.

Statek, kterýž obecně slouží za míru hodnot a měnidlo, sluje penězi. Z funkce peněz jako míry hodnot a měnidla, plyne jiná, třetí funkce; jako totiž pomocí peněz přístupnými jsou ve přítomnosti rozmanité statky nebo vůbec hodnoty; tak i majetkem peněz pojistí sobě každý pro budoucnost opatření statků potřebovaných lépe, než kterýmkoliv jiným statkem směnným a to pro trvalou, obecně uznanou hodnotu jejich, která je právě kvalifikuje ke službám míry hodnot a měnidla. Proto slouží peníze také za přechovatele hodnot.

Pojem peněz doposud vysvětlen a dovozen byl toliko z volného obchodu hospodářského, z potřeby národohospodářské a ze mravu, aniž na pomoc voláno intervence státu a práva. Vyloženo bude ihned, kterak přispěním státu a právním upravením (mincovnictví) uvedené funkce peněz ne sice změněny, avšak užívání jejich usnadněno a bezpečným učiněno jest. Jsou však jiná ustanovení právní, která penězům dávají novou funkci předpisující, že v leckterých případnostech dáním peněz lze sprostiti se právního závazku i když původní úmluva stran nezněla na peníze nebo když vůbec nebylo úmluvy; tu peníze objevují se jako právem uznáné platidlo a slovou měnou, pokud se jim této funkce dostává.

Jestliže tedy definovali jsme shora peníze ve smyslu ryze hospodářském jako míru hodnot a měnidlo

obecným mravem uznané, definujeme ve smyslu ekonomicko-právním — a toho jest nejvíc užíváno — peníze jako míru hodnot a měnidlo mravem uznané a státem upravené, jež také právem uznáno za míru hodnot a kromě toho za obecné platidlo.

§. 27. *Drahé kovy.*

Jako peněz užívalo se v rozličných dobách a na rozličných místech rozličných statkův, ovšem že vedle povahy věci povždy takových, kterým dostávalo se — byť i v úzkém místním obvodu — obecně uznané hodnoty. Neboť že za míru hodnot, nadtož za měnidlo hodnot užívati lze zase jenom hodnot, jest tak patrné, jako že měřiti lze rozměr prostorný zas jen rozměrem, tíhu jenom tíhou, čas jenom časem. Tak užíváno za peníze: kožešin u kmenů loveckých, dobytka u kočovníků pastýřských a u národů primitivní orby (u Římanů; latinské slovo pecunia odvozeno od pecus, dobytek), mušlíček zvaných kauri, pak soli, datlí, čaje v různých krajích Asie i Afriky. Velmi záhy ve službách peněžních vyskytují se kovy a také v nich trvale se zachovávají. Od sprostých kovů (železa, mědi), které stačily v dobách menšího obchodu, přikročeno bylo ke drahým kovům a tím všecek vývoj dosáhl jakéhosi zakončení, protože nebylo posud nalezeno statkův, které by hodily se ke službám peněžním lépe než drahé kovy: zlato a stříbro. Tato obzvláštní způsobilost

drahokovů ke službám peněžním zakládá se na vlastnostech jejich, které jsou uvedeny tuto:

obecně, povždy a všude uznávaná a poměrně veliká hodnota;

trvalost — nejsouť drahokovy podrobeny chemickému vlivu ani vzduchu ani vody;

homogenita — všechno ryzí zlato i všechno stříbro ve všech částech je stejným; jinak u železa, které různým způsobem sloučeno je s uhlíkem; diamanty zase mající tutéž chemickou povahu, různí se co do vzezření a hodnoty;

snadná tvarnost a dělitelnost; dělením poměrná hodnota dílů není zmenšena; jinak na příklad při diamantech;

malá objemnost zavírající velikou hodnotu; proto hodí se peníze z drahokovů výborně za prostředek ku převádění hodnot nejen z doby do doby (přechovatel hodnoty), něbrž ještě více z místa na místo (převodce hodnot; při cestování, platech do dalekých zemí a j.);

poměrně značná rovnost hodnoty i v čase (stálost) i v prostoru (jednotnost), která zakládá se na tom, že kurrentní přírost drahokovů hledě k zásobám od sta- a tisíciletí nahromaděným není takovým, aby celkovou nabídku podstatně měnil, že mimo služby peněžní drahokov slouží nejvíce potřebám luxusovým, takže z té strany hodnota jeho méně kolísá a že konečně snadná dopravitelnost neboli transportabilita jeho způsobuje rychlé vyrovnávání hodnoty, když kde různosti byly objevily se (arbitage).

§. 28. *Mincovníctví. Mince courantní.*

I když na místo směny naturalné (permutatio) byla vstoupila směna peněžítá (emptio-venditio) t. j. směna za prostředkovatelského přispění obecné míry hodnot a měnidla, zůstala ještě značná překážka rychlého a volného oběhu statkův a směn, která záležela v tom, že bylo třeba nakládati s drahým kovem služby peněz konajícím jako se vším ostatním zbožím. Bylotě třeba i kvantitu i kvalitu jeho co nejdokonaleji stanoviti, vážiti, zkoušeti, a to tím dokonaleji, že malý omyl pro velikou hodnotu drahokovu již vedl ke škodám citelným. Pospolitá povaha potřeby, míti řádně a bezpečně upravené peněžnictví způsobila, že obce, v našich dobách obce státní ujímají se peněžnictví. Zmíněné nutnosti dolehající na každého směňovatele, aby zkoušel a vážil drahý kov směnou daný, sproštuje stát jednotlivce tím, že drahý kov určený pro služby peněžní v takovou formu uvádí a takovými znaky poznamenává, ze kterých bezpečně poznati lze i kvalitu i váhu určitého kusu drahokovu.

Kus kovu státem pro služby peněžní co do ryzosti a váhy pověřený slove mincí. Technický výkon toho pověřování sluje ražením neboli mincováním, ústav k tomu určený mincovnou. Bezpečnosti obchodu svědčí, že stát výhradně vykonává mincování (regali i výsost mincovní), zapovídaje a trestaje soukromé

dělání peněz netoliko nepravých nýbrž i pravých. Tím řečeno není, že stát výhradně po svém rozpočtu a po vlastním soudu o potřebě razí a vydává mince; u všech státech majících spořádané poměry peněžní razí mincovny také soukromníkům z kovu jimi dodaného.

Jako jsou měrami délek povždy délky, přes to však různá měřítka (metry, sáhly), tak i peněžní měřítka hodnot různí se jsouce určována mincovními zákony každého státu. Jako základ všeho ražení ustanoví se určitá váha mincovní (v Rakousku, v Německu i celní lib., ve Francii i kgr.) Aby zamezilo se rychlé opotřebování (otření), někdy též aby docílilo se větší objemnosti mince, přiměšuje se ku drahokovu přísada (legování; nyní pravidlem 100 částí přísady na 900 částí ryzího kovu; bílé legování: zlata stříbrem, červené legování: mědi, smíšené legování: stříbrem i mědí). Zákonná váha celé mince slove střížl neboli hrubou vahou; poměr ryzího kovu ku přísadě slove zrnem; váha ryzího drahokovu slove ryzí vahou. Hrubým nazývá se legovaný kov, ze kterého právě se razí oproti ryzímu kovu. Základní váhu mincovní lze určití buďto v ryzím kovu (jako v Rakousku: z 1 celní libry ryzího stříbra razí se 45 zl., takže 45 zl. skutečně váží více než 1 libru, totiž 1 libru ryzího kovu a k tomu váhu přísady; v Německu razí se z 1 cel. libry ryzího zlata 1395 mark, které tudíž váží více než 1 libru; 125,55 zlaťáků po 10 m. to jest tedy 1255 m. 50 p. váží právě 1 libru) anebo ve hrubém kovu (jako ve

Francií: z 1 kgr. hrubé váhy zlata razí se 3.100 franků, takže 3.100 franků váží právě 1 kgr.; 1 kgr. ryzího zlata jest obsažen teprva ve 3.444,4 francích; 1 kgr. hrubého zlata má v sobě o 0,1 zlata, to jest o 344,4 franků méně; z 1 kgr. hrubého stříbra razí Francie 200 franků, takže 1 kgr. ryzího stříbra obsažen jest v 222,92 fr.). Základní váha mincovní rozdělí se po zákonu na určitý počet dílů, které jsou hlavní mincí courantní, jednotkou mincovní; ona leckde ani se nerazí, jsouc příliš malou (ve Francii 1 frank, v Německu 1 marka; razí se jenom 5-franky, 10- a 20-marky; stříbrné mince německé po 1 a 5 m. nejsou courantními). Počet jednotek mincovních, který ražen jest ze základní váhy, slove číslem mincovním.

Mince ražené podle normalného zákonného čísla mincovního slovou, jak řečeno, mincemi courantními. Názvy jednotek mincovních (1 líra, 1 livre, 1 frank, 1 zlatý, 1 marka a j.) označují — jak ostatně samo slovo někdy praví — toliko určitou váhu drahokovu (určité ryzosti). Nominalní hodnotou mince vyrozumívá se kvantum resp. hodnota ryzího kovu, již udává razba nebo mincovní zákon státní, že v minci obsažena jest; kursem neboli kursovní hodnotou mince jest kvantum resp. hodnota ryzího drahokovu, který za ni v obchodu skutečně lze obdržeti. Rozumí se, že jest na správě státní, aby mince tak razila, aby hodnota nominalní povždy shodovala se s hodnotou kursovní; mince jest zlehčenou, když hodnota kursovní jest menší hodnoty nominalní.

Vůlí sebe lepší nelze technicky docílití, aby ražené mince byly veskrz jedna jako druhá; také zabrániti nelze, aby neobíhaly mince dlouhým užíváním nebo snad úmyslným jednáním na váze zlehčené. Proto setkáváme se s těmito předpisy :

1. povolena mincovnám minimalní a maximalní odchýlka od zákonného zrna i stříže, která slove remedium neboli tolérance; toho času z pravidla ne více než asi $0,002$ až $0,003$ hodnoty ;

2. ustanovena váha, kterouž otřená mince alespoň míti musí (Passiergewicht), aby musila býti přijímána za platidlo; stát a pokladny jeho přijímají mince i pod touto vahou za plnou hodnotu a nesmějí více jich vydati, nýbrž musí je slíti a znova raziti.

Ražením t. j. umělým formováním kovu v minci nabývá surovina, drahý kov, vyšší hodnoty; proto nebylo by neospravedlněno, kdyby stát sobě náklady ražební uhradil tím, že udělí minci hodnotu o náklad ražební zvýšenou; náklad ražební slove ražebným. Po dlouhé doby pokládáno ražebné za dobrý pramen finanční a to tím více, že domníváno se, že stát dovede zákonem i zlehčené minci dodati vyšší hodnoty a že mincování není pouhým pověřováním hodnoty skutečně v minci obsažené; mylnost toho mínění dokáže již prostá úvaha, že v cizině nic nedbá se hodnoty nominalní nýbrž jediné skutečné kovové hodnoty mince. Nyní státové při ražení všechny finanční zřetele pouštějí mimo se a razí mince, jichž potřebují aniž účtují ražebného; kde však mincovny také soukromníkům razí, přeměňující dodaný kov ve

formu mincí, vybírá se z pravidla poplatek, ražebné, jenž nepřesahuje summy výrobního nákladu mincovny; (ve Francii za 1 kgr. zlata 6,70 fr., v Německu 6 m. t. j. něco přes 0,21 pct. hodnoty, což asi rovná se skutečnému nákladu mincoven; v Anglii a ve Spojených Státech severoamerických není ražebného).

§. 29. *Mincovníctví. Mince drobná.*

Dosavadním výkladům lze vytknouti, že obmezují se na jednu část skutečných kovových peněz, totiž na mince, kterých hodnota skutečná (kursovní) podle nyní platných zásad mincovnických rovna neb alespoň velmi blízka jest a býti má hodnoty nominalní. Mincemi těmi jsou mince courantní, které za spořádaných poměrů peněžních jediné všeobecně slouží za míru hodnot, a s malými výjimkami také za platidlo. Avšak ve všech státech obíhají mince, jejichž nominalní hodnota jest vysoko nad hodnotou kovu v nich obsaženého, ať už v mincích těch jest málo nebo mnoho legovaný drahokov nebo nějaký sprostý kov. Státové vydávají mince takové, aby drobnému a nejdrobnějšímu obchodu dostalo se měnidla a platidla, neboť z mincovního kovu mincí courantních (0,9 zlata nebo stříbra a 0,1 přísady) nelze raziti mincí, kterých bylo by lze užívati (krejcary ze zlata!); nad to by roztavování courantních mincí, znějících na tak malé summy, nemělo konce a náklady min-

coven státních vzrůstaly by stále. Tato mince nazývá se drobnou. V Rakousku razí se kromě měděné drobné mince po 1 kr. a po 4 kr. stříbrná drobná mince po 20, 10 a 5 krejcarech, jakož ustanoveno jest zákonem ze dne 1. července 1868 č. 84. ř. zák.; a razí se z 1 lib. ryzího stříbra: 375 dvacetníků, t. j. 75 zl., 750 desetníků, t. j. 75 zl. a 1500 pětníků, t. j. tolikéž 75 zl.; legování jest: při dvaceticích $0,5$ stříbra, $0,5$ mědi, tak že z 1 lib. hrubého kovu jest 187,5 kusů, t. j. 37,5 zl., při desetnicích $0,4$ stříbra, $0,6$ mědi, tak že z 1 libry legovaného kovu jest 300 kusů, t. j. 30 zl.; při pětnicích $0,35$ stříbra, $0,65$ mědi, tak že z 1 lib. legovaného kovu jest 525 kusů, t. j. 26 zl. 25 kr. Potřeba mince drobné jest obzvláště velika ve státech s courantní mincí zlatou; tam pak stříbro slouží veskrz jenom za minci drobnou (Anglie, z části Německo, stříbrné mince po 1, 2 a 5 m.). Že podstata drobné mince nezáleží u veliké přísadě, bylo již pověděno; záleží na větším rozdílu nominalní hodnoty od hodnoty kovu v minci obsaženého.

Že mince drobné udržují se na výši hodnoty nominalní, kterou jim stát vyměřuje, zakládá se na tom:

že státní pokladny povždy přijímají jakoukoli summu jejich za nominalní hodnotu nebo že vyměňují je za mince courantní; tak v Rakousku po zákonu ze dne 1. července 1868 č. 84. ř. zák.;

že soukromé osoby povinny jsou přijati jediné obmezenou summu drobných peněz jako řádné plátidlo, že tedy drobná mince jest toliko v obmezené

míře platidlem; v Rakousku každý povinen jest přijímati drobné mince stříbrné toliko do 2 zl., drobné mince měděné do 50 kr.; článek X. shora-
 uvedeného zákona ze dne 1. července 1868 č. 84. ř. z.;

že drobných mincí vydává se jen obmezené a to takové množství, kteréž asi vyhovuje potřebě drobného obchodu; v Rakousku-Uhersku vyměřena summa drobné mince stříbrné zákonem právě uvedeným na 12 mil. zlatých, jenže do summy té večteny nebyly šestáky z r. 1848 a 1849; ražení drobných mincí pro soukromníky jest tudíž zakázáno i ve státech, kde mincovny razí též soukromníkům.

Kdekoli by šetřeno nebylo těchto opatření, vytlačila by drobná mince courantní minci z obchodu, protože každý zajisté platil by méně hodnotným platidlem; mince courantní z oběhu mizící obdržely by příplatek agiový (agio).

§. 30. Měna.

Převody statků vyčerpány nejsou směnamí; proto peníze majíce toliko funkci mravem obecně přijatého měnidla nestačí na provedení všech převodů; také funkce peněz jako míry hodnot, pokud zakládá se toliko na mravu, nestačí když není shody mezi stranami, když jde o vyšetření hodnot určitých statků nebo celých majetkův, aby na základě jeho buď nějaká povinnost stanovena, nebo nucená směna provedena byla. Čím soukromoprávní závazek má

splněn býti, jakou měrou hodnot má soudce měřiti majetkoprávní interessy, když na příklad dání smlouveného statku vinou dlužníkovou stalo se nemožným, nebo když běží o závazek k náhradě škody (*obligationes ex delicto*), neb o různé jiné majetkoprávní závazky (*obligationes ex variis causarum figuris*); jakým statkem lze sprostiti se povinnosti k plnění závazku berního, pokut a j.? Právní obchod soukromý i právo veřejné vyhledávají naléhavě, aby státem stanoven a uznán byl statek, kterým v rozmanitých těchto případech lze sprostiti se závazku k převodu hodnot a kterým lze měřiti hodnoty. Že ku právním funkcím těm nejlépe hodí se míry hodnot a měnidla mravem obecně přijatá a to jsou peníze v ryze hospodářském slova smyslu, jest na bledni; proto stát právním předpisem stanoví a uzná peníze nebo spíše některý druh peněz jako zákonné platidlo a zákonnou míru hodnot. V tom záleží podstata měny neboli valuty. Měnou jest tudíž onen druh peněz t. j. onen druh obecně uznaného a státním mincovnictvím upraveného měnidla a míry hodnot, který právem prohlášen jest za obecné platidlo a míru hodnot. (Schäffle, Wagner a j. hledí toliko ku platidlu; širší význam měny tuto vyložený stanovil přesně C. Knies ve spisu *Geld und Credit*). Tím řečeno není, že stát jiných druhů peněz nerazí; srv. mince drobné, které jen do obmezené míry jsou platidlem, nebo mince zlaté ve státech o stříbrné měně, které bývají pouhým zbožím nemající hodnoty nominalní nýbrž toliko hodnotu kursovní.

Jakkoli stanovením měny dotknuto není funkce peněz jako měnidla, jakkoli stát nepředpisuje a předpisovati nemůže, kterého statku užíváno býti má při směnách za měnidlo, přece zajisté onen druh peněz, který měnou jest, nejvíc oblíben a brán bude za měnidlo již proto, že i dovede zastávati funkci platidla.

Jde-li o to, kterého drahokovu, zlata nebo stříbra, stát užití má k mincím měnným, rozhodne kromě dosavadních poměrův národohospodářská pokročilost, blahobyt a velikost země. Měna zlatá zajisté lépe svědčí státům, ve kterých zhusta dějí se převody větších hodnot, kde mzda jest vysoká, průmysl a tržba značně vyvinuty, bohatství větší. Měna zlatá pro země chudší byla by málo praktickou, proto lépe hodí se jim měna stříbrná (Anglie — Rakousko, Rusko, Asie). Monometallickou neboli jednoduchou měnou nebo prostě monometallismem nazýváme měnu z jediného kovu.

§. 31. *Měna dvojitá neboli bimetallismus.*

Již ode dávna užívá se obou drahokovů zároveň ke službám peněz měnných, neboť každý do sebe má jisté zvláštní způsobilosti a výhody; (stříbro pro menší platy, zlato pro větší platy, pro převod a přechování hodnot a j.) I v naší době Francie od r. 1803 držela se dvojitě měny a r. 1865 přidružila se k ní důležitá skupina státův (Italie, Belgie, Švý-

cary, později Španěly, Řecko, Rumunsko) učinivších t. ř. latinskou unii mincovní.

Pojednávajíce o užívání zlata a stříbra jako peněz, nechávali jsme doposud jedné okolnosti povždy stranou: poměru neboli relace mezi hodnotami jejich. Jest nyní na nás, abychom tím zabývali se posuzujíce měnu dvojitou, za které v témže státu jsou platidlem i měrou hodnot mince z obojího kovu. Kdyby poměr mezi hodnotami zlata i stříbra byl stálým, na příklad 1 kgr. zlata povždy tolik co 15,5 kgr. stříbra, nebylo by se měnou dvojitou žádných obtíží; stříbrná mince byla by povždy stejným zlomkem ($\frac{1}{15,5}$) zlaté mince téže váhy a ryzosti. Avšak poměr ten není stálým, jak už dovoditi lze z povahy drahých kovů jako statků lidským přičiněním, za měnicích se podmínek výrobních (náklad výrobní) dobývaných (nabídka) a měnicím se potřebám lidským (poptávka) sloužících a jakož toho dějiny dokladem jsou.

Ve středověku bývala relace stříbra ke zlatu 1 : 10 až 1 : 12; obnášela pak v průměru let:

1493—1520	1 : 10,5 až 11
1581—1600	1 : 12
1621—1640	1 : 14
1661—1680	1 : 15
1791—1800	1 : 15,42
1801—1850	1 : 15,65
1851—1865	1 : 15,36
1866—1870	1 : 15,55
1871—1875	1 : 15,98
1876—1880	1 : 17,89

Jakkoli tedy relace hodnot stříbra a zlata ve skutečnosti není stálou, musí přece stát, přijímaje za měnu mince z obojího kovu, vycházeti od nějaké domněle pevné relace, mají-li vůbec mince z obojího kovu zároveň považovány býti za míru hodnot a platidlo. Nelze upříti, že zákonné stanovení relace mezi oběma drahokovy má jakýs účinek na tržní relaci posouvajíc ji blíže k relaci zákonné; avšak čím menší jest objem, lidnatost a blahobyť státu nebo státův o zákonné relaci, hledíc k ostatním zemím, tím menší a kratší bude účinek ten; předpis porůzných států nedovede tudíž zarazití relaci na určité výši. Pokud ovšem zákonná relace shoduje se s relací tržní, pokud na př. zákonná i tržní relace jest 1 : 15,5, není nesnázi; jakmile však nastane odchýlka, znamená trvání předpisu zákonné relace, že ve státu bimetallickém 1 kgr. zlata povždy lze dáti a obdržeti za 15,5 kgr. stříbra, kdežto ve skutečnosti 1 kgr. zlata rovná se třeba 17 nebo 14 kgr. stříbra. Věc má se skoro tak, jako by stát ustanovil, že 1 metr a 1 sáh po právu sluší pokládati za rovné, takže kdo komu má dáti 10 sáhů, smí dáti 10 metrů s touže právní platností. Pak bude z pravidla platiti se kovem, který hledě k zákonnému poměru jest lacinějším, který má menší hodnotu, než mu zákon příkládá, kdežto kov dražší vymizí z oběhu. Jest tomu tak, jako že v uvedeném příkladu plnění se bude povždy v metrech, jenže ovšem metr povždy zůstane menším sáhu, kdežto při míře hodnot jednou zlato jednou stříbro může býti menším (lacinějším).

Vezměme za příklad Francii a zákonnou relaci její 1 : 15,5; změní-li se tržní relace na 1 : 16 t. j. stane-li se stříbro lacinějším, je skutečná hodnota 4 stříbrných 5-franků menší než cena 1 Napoleond'oru (zlatého 20-franku). Tu každý dlužník získá, platí-li stříbrem, a lidem, kteří provozují spekulaci s drahokovy (arbitrage-i) vyplatí se, roztavovati a vyvážeti mince zlaté. Po zákonné relaci 1 : 15,5 platí 1 kgr. legovaného (0,9 a 0,1) kovu: stříbra 200 franků, zlata 3100. Dejme pak, že tržní relace rovnavší se původně zákonné posune se na 1 : 17, takže mimo stát, ve kterém platí dvojitá měna (Francii) obdržeti lze za 1 kgr. zlata 17 kgr. stříbra.. Když někdo ve Francii zjedná sobě záměnou 100 kgr. zlata t. j. 310.000 fr. a vyveze je do ciziny; obdrží za ně 1700 kgr. stříbra; když pak z těch 1700 kgr. stříbra dá sobě zas ve Francii raziti minci, obdrží celkem 1700 . 200 to jest . . . 340.000 fr.
 tak že profituje 30.000 fr.
 od kterých ovšem sluší odečísti náklad dvojitá dopravy (zlata ze země, stříbra do země), ražebné, ztrátu úrokovou a snad courtage-i. Když naopak změní se relace, takže na trhu 1 kgr. zlata = 15 nebo 14,5 kgr. stříbra, utváří se věci opačně. Pravidlem tedy stanoviti lze, že povždy proud dražšího kovu plyne ze země, proud lacinějšího kovu do země, až na konec všecka domácí cirkulace peněžní naplněna jest kovem lacinějším, takže vskutku jest měna jednoduchá, která se po případě vystřídává, alternuje, podle klesnutí nebo stoupnutí tržní relace proti zákonné.

Hledíme-li k tomu, že zákonný poměr stříbra ke zlatu ve Francii stanoven byl na 1:15,5 a že tržní relace od r. 1803 až do nejnovějších časů měnila se způsobem shora čísly označeným, lze snadno dovoditi a vysvětliti faktum, že Francie až do roku 1850 měla z většiny cirkulaci stříbrnou, pak asi do r. 1866 zlatou a nakonec opět cirkulaci stříbrnou a není pochyby, že by Francie byla pozbyla všeho zlata, kdyby počínajíc 1. lednem 1874 nebyla suspendovala neboli zastavila volné ražení stříbra na účet soukromníkův, ukazujíc na Německo, které zavádělo právě zlatou měnu a proto silně přitahovalo zlato a odpuzovalo stříbro. Tím Francie a státové latinské jednoty mincovní skutečně zrušili měnu bimetallickou, vzavše stříbru rovnou oprávněnost se zlatem.

Přese všechny tyto zkušenosti dvojí měna mívala i má vážné i obratné obhájce, z nichž nejpřednější býval ve Francii Wolowski (*L'or et l'argent*) a po něm Cernuschi (*La monnaie bimétallique*); v posledních třech letech boj o měnu vzplanul v Německu a bimetalismu dostalo se zastanců na slovo vzatých, mezi kterými jako proselyta vyniká Schäffle; (*Für internationale Doppelwährung 1881*; ještě 1873, *Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft*, opíral se bimetalismu). Bimetalisté ovšem neneuznávají dosavadních smutných osudů soustavy měnné, již hájí, naopak připouštějí a nepopírají, že bimetalismu potud tak špatně se povede, dokud osa-

mocen bude v jednom nebo v porůznych státech. Za to však světový (Schäffle říká oekumenický) bimetallismus osvědčil by se co nejlépe, zachovávaje službám peněžním oba kovy, kteréž oba se hodí a oba nezbytnými jsou a udržuje stálou mezi nimi relaci. Mezinárodní, světová smlouva měnná (třeba ne mincovní) jest tudíž podmínkou bimetallismu a praktickým cílem agitace bimetallistické (kongress v Paříži r. 1881). Už nyní ve všech státech, které kovovou cirkulaci mají, nalézají se peníze z obojího kovu, byť i ne oba jako měna, takže přechod nebyl by příliš obtížným. Hodnota a hodnotná relace draho-kovů nynějšího času především určována jest poptávkou po nich k účelům mincovním; když Německo zavádělo měnu zlatou odpuzujíc stříbro a přitahujíc zlato, klesla hodnota stříbra a stoupla hodnota zlata, a to tím více, že latinská unie byla stříbru vypověděla útočiště. Takovéto eventuality a tím nejzávažnější příčinu prudkého kolísání relace zrušil by smluvní oekumemický bimetallismus. Zavede-li se po všem světě dvojí měna a jednotná zákonná relace, nebude státu, v němž by kov skutečně snad v hodnotě stoupající přijímán byl za více, než ve státu, z něhož byl vyplynul. Dokud bylo jistoty, že ve Francii znehodnocené stříbro udati lze podle bývalé tržní a do-savadní zákonné relace 1 : 15,5, bylo zajisté silně bráněno klesání tržní hodnoty stříbra; to přestalo, když Francie pořád zlato mincujíc pořád ho pozbývala, když mincovních zásob zlata ubývalo a Francie, aby ubránila se velikým škodám, zarazila neobmezené

ražení stříbra. Mimo to nasvědčuje statistika výroby drahokovů, že kvantum roční výroby obou drahokovů dohromady méně kolísá, nežli kvantum roční výroby zlata o sobě a stříbra o sobě; proto směnná hodnota (kupní síla) měnných peněz bimetallických kolísala by méně než hodnota peněz monometallických. Světová zákonná relace, kterou bimetalisté navrhuji: 1 : 15,5, není po soudu jejich libovolná, neboť platí ve Francii již po celý XIX. věk a bývala po ten čas až dor. 1873 přibližně také relací tržní.

Proti těmto argumentacím bimetalistův v leckterých částech dosti svůdným, třeba pamatovati tohoto: Hlavní důvod bimetalistův, že totiž po zavedení oekonomického bimetalismu se sazbou 1 : 15,5, nebude země, ve které by zaměnění se dal drahokov za drahokov po jiné relaci, jest nicotným. Kdyby zákony všech zemí zakázaly, aby ražené zlato za ražené stříbro nezaměňovalo se než 1 za 15,5, nebude zajisté majitele zlata, jenž by chtěl zaměnění je za stříbro, kdyby tržní relace právě byla 1 : 16,5, a tolikéž nebude majitele stříbra, jenž byl by žádostiv směny, kdyby relace tržní právě byla 1 : 14. Než dražší kov zmizel by přece; ne žeby vystěhoval se, jako někdy z Francie do jiných zemí, vždyť nebylo by lze pro oekumenickou bimetalismu, ale vystěhoval by se z užívání a oběhu peněžního, byl by slit a obíhal by ve zvýšené hodnotě své jako kterékoliv jiné zboží. Ale což, kdyby zákonové všeho světa

zakázali, aby nejen ražené nybrž jakékoli formy zlato a stříbro nezaměňovalo se, leda za 1 : 15,5.² Ani v té případnosti nelze uniknouti z nezbytí daného povahou hospodářské hodnoty; zákon přece nedovedl by zabrániti, aby zlato a stříbro, každé pro sebe, nebylo zaměňováno za jiné statky, a nemůže přece naříditi, že všechny statky za zlato nebo stříbro musí zaměňovány býti tak, aby šetřilo se při každé takové směně poměru 1 : 15,5, i když jde jen o zlato nebo jen o stříbro. »Dejme — uvádí za příklad T. Martello, ve spisu: *La moneta e gli errori che corrono intorno ad essa*, 1883, jenž za samého už tisku došel — že po zavedení universalního bimetalismu 1 částice zlata nebo prostě 1 zlata, které po zákonu smí býti směněno pouze za 15,5 stříbra, koupí na trhu 120 litrů žita; dejme, že 15,5 stříbra, které po zákonu smí býti směněno jen za 1 zlata, koupí na trhu 100 litrů žita: což učiní, kdo má zlato bude chtít zaměnit je za stříbro? Nebude zajisté tak pošetilým, aby přímo směňoval. Zamění nejprve svoje zlato (1) za 120 litrů žita a těch 120 litrů žita zamění pak za 18,6 stříbra a to proto, že zlato platí v tom okamžiku 18,6krátě tolik co stříbro. Bimetalismus Cernuschi-ho nedokázal tu nic jiného, než-li že změnil přirozené funkce věcí: zlato a stříbro, které bývaly penězi, staly se zbožím, žito které bylo zbožím, stalo se penězi.«

Nelze vůbec stanoviti pevné relace hodnotné mezi dvěma statky a tudíž také nikoli mezi zlatem a stříbrem, leda že by stanovila se zákonem hodnota všech

statkův. »Jakmile dosíci lze smluveným příkazem mezinárodním, že 1 část zlata platí neproměnně tolik co 15,5 částí stříbra, nelze věru pochopiti, proč nebylo by lze stanoviti tímže způsobem nekonečnou řadu jiných poměrův hodnotných, zkameniti zákon o hodnotě, ba potlačiti jej a dáti na libovůli zákonodárců mechanismus směn a tím i výrobu a distribuci statkův upravujíc po náhodě a prospěchu vývoj udalostí ekonomických tak jako dramatik upravuje a řídí představení divadelní podle idee dramatu. Jest opravdu s podivením, že na sklonku našeho věku jest ekonomistům mařiti čas vyvracováním hrubých bludův, o kterých už pouze mluvíti uráží důstojnost vědy.«^{*)}

*) Non si capisce infatti perché, potendo ottenere che 1 d'oro valga invariabilmente 1:15,5 d'argento mediante un accordo governativo internazionale, non si possa, collo stesso mezzo, stabilire una infinità d'altri rapporti, pietrificare la legge del valore, anzi sopprimerla, e condurre a beneplacito dei legislatori il meccanismo degli scambi, e conseguentemente la produzione e la distribuzione della ricchezza, regolando, secondo il caso e il comodo, lo svolgersi dei fenomeni economici, come lo scenografo dispone e ordina, secondo il concetto della commedia, le rappresentanze teatrali. È strano, in verità, che, sul finire del secolo nostro, l'economista debba perdere il suo tempo nel combattere errori grossolani, a discutere i quali si offende ormai la stessa dignità della scienza.

Tullio Martello, *La Moneta*.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

HODNOTA SMĚNNÁ A CENA.

§. 32. Stanovení hodnoty v národním hospodářství.

V §. 4. označena byla hodnota jako subjektivný příznivý úsudek, který sobě hospodář utvořil o statku. Protože platnost užítková jakož i skutečnosti o ní rozhodující s jedné, s druhé pak strany platnost nákladová a elementy její různí se osobu od osoby, jest zajisté subjektivný úsudek hodnotný o témže statku rozdílným při různých osobách. Kdyby hospodáři byli od sebe úplně odloučení, kdyby nebylo společného mravu i práva, dělby, práce i směn, kdyby vůbec nebylo těch přemnohých souvislostí plynoucích z pospolitosti všeho života lidského, bylo by lze přestati na výkladu o hodnotě obsaženém v §. 4.; hodnota jevila by se povždy jenom jako pojedínohospodářská hodnota užitná a nebylo by řeči o národohospodářském významu, o národohospodářském ustavení hodnoty, protože by národního ho-

spodářství vůbec nebylo. Avšak pospolitý způsob hospodaření lidského mravem a právem ovládaný, jehož charakteristickým znakem jest dělba práce a směna, způsobuje, že hodnota-hospodářská objevuje se především jako hodnota směnná, že statkové prve než realisují se u konečného spotřebitele jako hodnoty užité, realisují se jako hodnoty směnné musíce projíti různými stadiemi oběhu směnného. A tu hodnota jakožto hodnota směnná stává se zjevem národohospodářským a bere na se ráz objektivný, stává se čímsi pevným, nezávislým na jednotlivcově každém úsudku a hnutí mysli chvílkami se měnícím; zkrátka z přemnohých pestrých subjektivních úsudků hodnotných stává se jednotný, kolektivní aneb pospolitý úsudek hodnotný, tak jakoby vycházel z hospodářského vědomí zosobnělého celku společenského, z jehož vědomí také mrav a právo jakoby vyplývalo představití sobě lze.

Pokusíme se o výklad, kterak tento jednotný společenský úsudek hodnotný tvořen jest, kterak obecná hodnota směnná jako vlastní národohospodářská hodnota ustavována (konstituována) jest; prve však ještě objasněno budiž, co jest cena. Směnná hodnota statku zakládá se na způsobilosti jeho zaměněnu býti za jiné statky, neboli na směnné (kupní) síle statku. Výrazem a měrou kupní síly a tudíž směnné hodnoty statku jest kvantum jiných statků, které zaň obdržeti lze směnou. Hodnotu směnnou vyjádřenou jinými statky nazýváme cenou; těmito jinými statky vyrozumívají se v obyčejné mluvě i v právnické

terminologii peníze a tak není cena než peněžítým výrazem směnné hodnoty statků.

Hospodář osamělý přisuzuje hodnotu toliko podle přímé platnosti užitkové, kterou proň statkové mají a účtuje toliko s nákladností, kterou nabytí (výroba) statků jemu samému představuje. Avšak hospodářství směnné o dělené výrobě emancipuje úsudek hodnotný od pocitu vlastní platnosti užitkové resp. nákladové; kdo vyrábí pro obchod směnný, klade oproti vlastní platnosti nákladové na místo vlastní platnosti užitkové nejvyšší platnost užitkovou, kterou vyrobený statek má pro ty, jimž jej směnou dáti hodlá; kdo směnou nabývá (kupovat) chce statků, klade oproti vlastní platnosti užitkové na místo platnosti nákladové, kterou by statek jemu představoval za vlastní výroby, nejnižší platnost nákladovou pocítovanou těmi, od kterých statku nabytí hodlá. Avšak i těch, kdož vyrobivše a nabízejíce statek směnou dáti chtějí, i těch, kdož potřebu majíce a po statku se poptávají směnou vzítí chtějí, jest mnohost; označme řadu těchto slovem poptávka, soubor oněch slovem nabídka. Poptávka představuje řadu platností (pocitů) užitkových, ku kterým hledána jest platnost nákladová co možná nejmenší, tak aby srovnána jsouc s danou platností užitkovou, dala vzniknouti hospodářské hodnotě; nabídka repraesentuje řadu platností (pocitů) nákladových, ku kterým hledána jest platnost užitková co možná největší, aby srovnána jsouc s danou platností nákladovou, vzniknouti dala hospodářské hodnotě. Jest

otázka, kdy a jak shodne se poptávka s nabídkou, kdy a jak vznikne národohospodářská hodnota směnná a podle ní cena?

Dejme na př. že někdo má potřebu kabátu určité jakosti; pocituje platnost užítkovou toho kabátu a odhaduje ji maximalně na 20 zl.; platnost nákladovou představují mu všechny kabáty téže kvality jemu na směnu nabízené; aby však některý z těch kabátů stal se jemu hospodářskou hodnotou, aby ku směně došlo a kabát cenu obdržel, třeba kabátu, jehož nabytí nevyžaduje alespoň ne více 20 zl. Jestliže jemu nabízeny jsou kabáty představující vyšší platnost nákladovou než 20 zl., nedojde ku směně i kdyby nabízečů bylo na tisíce a poptavač toliko jeden; kdyby pak poptavačů bylo na tisíce a nabízeč toliko jeden máje platnost nákladovou vyšší než jest platnost užítková všech poptavačů, nedojde rovněž ku směně a kabáty neobdrží ceny.

Z toho jde, že tak řečený zákon ceny, po němž cena spravuje se poměrem mezi poptávkou a nabídkou, klesajíc, stoupne-li nabídka, stoupajíc, stoupne-li poptávka, v této všeobecné prostotě své není pravým. Jestliže nejvyšší platnosti užítkové v řadě poptávky nedostihnou nejnižších platností nákladových v řadě nabídky, nebude vůbec trvalých směn, statky neobdrží hodnoty směnné ani ceny a nic nezáleží na rozměrech jakož i na poměru poptávky a nabídky. Ceně vytknuty jsou maximalné a minimalné hranice, kterých poměr a rozměry poptávky a nabídky zrušiti nedovedou. Maximalnou hranicí

skutečné hodnoty směnné a ceny jest povždy nejvyšší platnost užitková, kterou kdo z řady poptávky pocituje; minimálnou hranicí ceny jest nejnižší platnost nákladová, kterou kdo z řady nabídky pocituje. O platnostech užitkové i nákladové rozhodují při každé osobě a při každém statku činitelé, o kterých zevrubněji už jednáno bylo v §. 4.

Avšak ani v okruhu vymezeném zdola nejnižší platností nákladovou (nabídka), shora nejvyšší platností užitkovou (poptávka) poměr mezi poptávkou a nabídkou tak despoticky nevládne, jako ten prostý «zákon» hlásá. Sebe větší počet a konkurrence nabízečů nestlačí — leda přechodem — cenu, když cenou stala se právě absolutně nejnižší platnost nákladová (náklad výrobní při nabídce). Když 100 vyrabitelů nabízí kabáty určitého druhu, za které toliko 10 poptavačů podává po 20 zl., kdežto náklady výrobní u žádného vyrabitele nejsou pod 20 zl., cena neklesne zajisté pod 20 zl., přes to že nabídka převládá v tak veliké míře; nejsou-li vyrabitelé s to kabáty laciněji vyráběti, vzdají se výroby a nabídky kabátů a leda tentokráte, aby snad zbyli se neodbytného zboží, rozprodají kabáty za fatku; to však jest úkaz nepravidelný a přechozí. Obdobně nevyšine sebe větší množství a konkurrence poptavačů cenu nad nejvyšší míru platnosti užitkové, kterou poptávka právě pocituje. Když — abychom užili příkladu Thorntonem voleného — 2 osoby v různé době a na různém místě mají na prodej koně za minimálnou cenu 50 lib. sterl. a když k jednomu přijdou dva,

ke druhému tři lidé podávající 50 lib. sterl. a nic více nemohouce, bude cena koně přece v obou případech 50 lib. sterl., jakkoliv tu více se jich poptávalo než tam.

Po případech právě vyloučených zbývá jich ovšem veliké množství, ve kterých v mezích shora označených tu konkurrence poptavačů, tam konkurrence nabízečů anebo méně přesně praveno: kvantitativný poměr mezi poptávkou a nabídkou stanoví výšku ceny. Když na př. 20 lidí poptává se po kabátu určité jakosti majíce za maximum platnosti užitkové 20 zl. a když nabízeno těchže kabátů 100, avšak 50 po 30 zl., 15 po 25 zl., 15 po 20 zl., 10 po 18 zl. a 10 po 15 zl., pak konkurrence nabízečů vytlačí zajisté z řady nabídky nejvyšší platnosti nákladové (od 30 až do 20 zl.) a cena kabátův bude třeba 19 zl., za které ceny všichni poptavači dobře pochodí nalezše pro své platnosti užitkové přiměřené nižší platnosti nákladové; nabízeči, kteří dostanou se ku směně (15 zl. až 18 zl.) tolikéž byt i nerovně dobře pochodí nalezše pro své platnosti nákladové přiměřené vyšší platnosti užitkové. Hodnota směnná a cena utvoří se tudíž způsobem, který veskrz vyhovuje hospodárnosti. — Vizme ještě vzorec opačného případu; když řada poptavačův ukazuje různé platnosti užitkové: 10 po 20 zl., 50 po 19 zl., 30 po 17 zl. a 10 po 15 zl. a když nabízí se 20 kabátů po 18 zl., utkví cena kabátu snad na $18\frac{1}{4}$ zl.; nejnižší platnosti užitkové v řadě poptávky (15 a 17 zl.) vytlačeny jsou z konkurrence a cena ustaví se tak, že nejvyšší plat-

nosti užtkové se realizují (od 20 do 19 zl.). I tu cenou zevšad vyhověno požadavkům hospodárnosti — Ze vzorců právě uvedených lze zajisté konstruovati a rozřešiti složitý případ, ve kterém i řada nabízečův i řada poptavačův v sobě zavírá různé poptávky a nabídky.

Hodnota směnná resp. cena utkví na oné veličině, při které rovnováha nastane mezi poměrně nejvyššími platnostmi užtkovými v poptávce a mezi poměrně nejnižšími platnostmi nákladovými v nabídce, takže ustavená hodnota směnná jest pravou hospodárskou hodnotou pro každého, jenž ze řad poptávky a nabídky na základě jejím směnu předsevzal. Řečenou veličinou, při které nastane rovnováha, bude: za převládající nabídky nejvyšší platnost nákladová, která zbude po vyloučení příliš vysokých, nehospodárných platností nákladových; za převládající poptávky nejnižší platnost užtková, která zbude po vyloučení příliš nízkých, nehospodárných platností užtkových (příliš chabých pocitův užtkových).

Konečný výsledek, jehož výrazem a dokladem právě cena jest, záleží v tom, že poptavači ke svým platnostem užtkovým našli přiměřeně nízké platnosti nákladové a nabízeči že našli ku svým platnostem nákladovým přiměřeně vysoké platnosti užtkové.

Tolik budiž opakováno z §. 4., že napořád jde pouze o skutečnou, platnou nebo-li efektívnou nabídku a poptávku, o statky, které již jsou na trhu nebo již již připravovány jsou na trh; o poptávku,

kteřá není pouhým přáním nebo vzdechem, nýbrž o poptávku prostředky kupními opatřenou; »v tom nezáleží poptávka, že na př. školák nemaje v kapse ani trojníku, chtivým zrakem zírá na koláče u výkladu cukrářského« (W. Th. Thornton, On labour). Nicméně již i předvídatelná budoucí, ještě ne efektivná nabídka i poptávka vrhají stíny svoje na přítomnost a její ceny; dokladem: klesání cen, když kyne budoucí veliká nabídka (jako ceny obilní před dobrou úrodou), stoupání cen, když hrozí budoucí umenšení nabídky; stoupání cen, když kyne veliká budoucí poptávka: dodávky vojenské, export do ciziny nějakými nehodami stíženě a j.

Hodnota hospodářská, která jako hodnota směnná tímto společenským, nikoliv individualným, způsobem vzniká a ustavuje se na trhu, t. j. ve středišti, kde poptávka a nabídka určitého místního obvodu se stýkají, nazývá se hodnotou tržní a peněžitý výraz její cenou tržní. Cena tržní jest cenou vzornou neboli normalnou pro všechny nabízeče (vyrabitele) a poptavače (spotřebitele nebo další vyrabitele), kteří náležejí do sfery toho trhu. Společenský ráz ceny tržní jeví se v tom, že jest úsudkem hodnotným, při kterém tu společenské platnosti nákladové naprotiv individualným platnostem užítkovým, tu společenské platnosti užítkové naprotiv osobitým platnostem nákladovým do přirovnání kladeny jsou; konkurence poptavačův i konkurence nabízečův vybírá pak z těch různých rovnic hodnotných ty, které hospodářsky nejvýhodnějšími jsou a těmi společen-

ská hodnota směnná spravuje se. Jest jakoby společenské vědomí hospodářské tvořilo sobě úsudek hodnotný a výrazem jeho jest cena tržní. Tak tvoří cena tržní jakousi prostřední úměrnou, jakýsi průměr mezi rozmanitými osobitými hodnotami. Patrně, že hospodářský prospěch, který hodnota tržní znamená každému, jenž směnu předsevzal, jest různým; nejmenším u těch, jejichž individualný pocit užitekový byl nejmenší, největším u těch, jejichž individualný pocit užitekový byl největší — na kolik běží o poptávku; při nabídce pak největší u těch, jejichž individualná platnost nákladová byla nejmenší, nejmenší u těch, jejichž individualná platnost nákladová byla největší.

Národohospodářská hodnota a cena tržní jest společensky uznanou vzornou hodnotou statků, které každý přesný hospodář hodnotné úsudky svoje přizpůsobuje, po případě přizpůsobiti musí. Cena tržní jest cenou odhadní, i když jde o nucené prodeje i když jde o soukromé odhádání majetku jednotlivcova (inventář). Hodnota tržní jest regulátorem výroby a odbytu, zisku a ztráty při výrobě, při prodeji, při koupi; ona pobádá k výrobě a ku rozšíření výroby ty, kdož dovedou vyráběti s nákladem nedostihujícím obecné, vzorné hodnoty a odpuzuje od výroby ty, kdož tak nedovedou. Hodnota tržní je zdrojem zvláštního zisku pro ty, kterým podaří se pro zvláštní nadání a snaživost, nebo pro zvláštní vzácné a třeba bez vlastní zásluhy nabyté věcné podmínky výrobní vyráběti s nákladem jsoucím da-

leko pod hodnotou tržní (renty); ona jest na druhé straně původem ztrát a hospodářské záhuby pro ty, kteří vlastní vinou nebo bez viny nedovedou vyráběti s náklady nižšími než cena tržní (negativné renty; konjunktura). Kapitalistické podniky a tržba pátrají po nejvyšších cenách tržních, kdekoli na přístupných trzích (doprava!), doma nebo v cizině se naskytují, aby proti nim postavili svoje co možná nejnížší náklady výrobní, aby z difference co nejvíce vytěžili, prve než jiní konkurenti dojdou (calculace, spekulace).

Soustava svobodné konkurrence (viz §. 15.) má v ceně tržní, která v ní tvoří se a účinkuje způsobem právě vypsáním, nejvýmluvnějšího obhájce, protože cena tržní je strážcem trvalého všeobecného šetření zásady hospodárnosti při výrobě i spotřebě, odměnitelem pravé ekonomiky a mstitelem nehospodárnosti a plýtvání, garantem stálého nejlacinějšího opatřování statků v národním hospodářství potřebovaných. Marně pokouší se socialismus, aby hodnotu tržní a právě řečené funkce její čímkoliv jiným nahradil a tím přemohl nejtvrďší posici kapitalismu a soustavy svobodné konkurrence.

§. 33. *Nepravidelné tvoření ceny.*

Každý zajisté sobě všimnul, že v předcházejících výkladech o tvoreni ceny tržní konstruováno bylo jako ve vzduchoprázdném prostoru a nehledíc k od-

poru v tření (frikci), aby přesně stanoven býti mohl účinek síly i snahy ekonomické všech směřujících hospodářů. Nelze pochybovati, že výsledky, ku kterým jsme dostali se v §. 32., označují pravidelný případ tvoření cen (veletržba) aneb alespoň všeobecnou tendenci vývoje. Nicméně supposice, na kterých dosavadní argumentace spočívá, zcela nebo z části chybějí v nemalém počtu případův a v leckterém koutě hospodářského obchodu, takže rovnováha poptávky a nabídky spočine na jiném bodu a cena jiným nepravidelným způsobem tvořena jest. O takovýchto případech bude vykládáno nyní. Jsouť zajisté podmínky pravidelného tvoření ceny tyto :

1. přesně hospodářské účtování a počínání jednotlivcův a tudíž po případě rychlé vymanění ze starých představ hodnotných ;
2. konkurrence jak v řadě poptávky tak v řadě nabídky ;
3. možné odstoupení těch poptavačů, kterých pocit užitekový jest příliš chabým a zejména těch nabízečů, kterých pocit nákladový jest příliš velikým.

Podmínka prvá: Přesné účtování a jasné vědomí pocitův hodnotných předpokládá možnost, uváděti různé pocity hodnotné na jednotný, číselný výraz, kterým jsou peníze (viz §§. 26. a 52.). Pravidelné tvoření cen předpokládá tedy užívání peněz ; v tom záleží nenejmenší národohospodářská zásluha jejich. Avšak mimo poznání hospodářského prospěchu potřebí též vůle ho sledovati a dosíci a vůli té začasto s veli-

kou energií jest vyšinouti se z kolejí všedního, obecného konání.

Široké vrstvy lidu nepadno a nerychle odtrhávají se od dávno utkvělých představ hodnotných a zvyklostí konsumčních; zmenšení nákladů výrobních, jehož veletržba ihned se chopí, jen po málu a po málu nabývá výrazu ve klesnutí cen v drobném prodeji; proto čilí hospodáři, kteří s cimbuří merkantilné vzdělanosti stopují měnu konjunktur, snadno předem těží z kynoucích a nastalých obrátů cen. (Zisk velikých exportních průmyslů za stoupání agia, jemuž domácí ceny v drobném obchodu pokulhávajíce teprva se přizpůsobí).

Rozmanité místní a třídni zvyklosti při kupování a prodávání, předsudky, pohodlnost a nevědomost překážejí přesně hospodářskému útvaru cen. Tak na příklad domníváno se, že neporovnává se s jakousi noblessou, opřítí se nadsazenému požadavku nabízečů, nebo kupovati u jiného, než u toho, jenž lidem té noblessy draho prodává, nebo jenž jest v modè, en vogue; ostýcháno se odstoupiti od směny, když cena nekonvenuje; leněno poptati se po cenách u kolikerych nabízečův a tak těžiti z konkurrence jejich (důležité hospodářské služby annonce-í); leněno podstoupiti práce spojené se zásylkou zboží odjinud; nevšímáno si tržních zpráv domácích i cizích míst atd. atd.

Podmínka druhá. Nedostatkem konkurrence buď mezi poptavači buď mezi nabízeči ztracen jest,

jak z výkladů shora položených uzavřítí lze, velice důležitý činitel při tvoření cen. Čím větší jest řada, poptávky resp. nabídky, kteráž u týchž vyrabitelů resp. spotřebitelův uchází se o směnu nebo slovem čím rozsáhlejším jest trh, tím většími jsou záruky pravidelného, přesně hospodářského tvoření cen (důležitost dopravy). Neméně tržba (kupci) přispívá ku pravidelnosti cen, protože stopuje pro vlastní prospěch klesání nákladů výrobních, kdekoli se vyskytne, aby pomohla sobě větším odbytem i spotřebiteli nižší cenou, a protože ozbrojena jest odbornou znalostí statkův a poměrů výrobních (specialisování tržby), které spotřebitelské obecenstvo nikdy nemá.

Soustředěnost nabídky v rukou jediného nabízeče nazývá se monopolem (samotržbou), jakkoli slova toho se užívá i když nabídka nalézá se v rukou poměrně malého počtu nabízečů. Nic na tom nezáleží, zakládá-li se monopol na výhradném právu (finanční monopol tabákový, solní; dříve mnohdy cechovní oprávněnosti živnostenské, práva propinační, nucené mletí a j.), nebo na skutkové přesile hospodářské, které kdo nabyl (podniky o velikém kapitálu málokterým přístupné: železnice a j.; dříve na př. častěji tržba obilní — lichva obilní). Podobně má se věc, když někteří vyrabitelé pro zvláštnost poměrův (okamžitá kvapná poptávka) mají přílišnou přesilu naproti poptávce (převozníci, dovozníci všeho druhu, vůdcové v horách a j.), která dopouští jim, vyšínouti cenu daleko nad náklad výrobní.

Ve všech těch případech visí cena na libovůli na-

bídky, která ji sama ustanoví jakkoli, jen aby nejvíce vytěžila. Společnost začasto právem bránila a brání se jednak zrušením právních monopolů, za jiných poměrů národohospodářských vzniklých, jednak stanovením sazeb t. j. autoritativně (úředně) vyměřených cen (za platnosti monopolistického postavení cechův a mistrů cechovních bývaly sazby vyměřeny pro velikou řadu výrobků řemeslných, kteréž ovšem zmizely po zrušení cechův; sazby pro vůdce, posluhy, dovozníky místní, železnice, leckdy právem, jak kdy poměry se utváří, pro potraviny a j.). Kde regulátorem ceny není princip konkurence (soukromohospodářský), musí zavládnouti princip autority (veřejnohospodářský). (Stanovení sazeb v národním hospodářství, jak je socialisté míti chtějí vylučující konkurenci).

Podmínka třetí. Cena netvoří se pravidelným způsobem, když nabídka (platnost nákladová) nenalezší na trhu přiměřeně vysokých platností užitekových, odhodlá neb odhodlati se musí ku přijetí nižších, ne více hospodářských platnotností užitekových, jen aby ušla jiným, ještě větším škodám. Doklady toho jest viděti: při zboží, které nelze přechovati, jako při mnohých konsumtibiliích; při zboží, které pojednou nenalézá více té poptávky, pro kterouž určeno bylo (modní zboží, z něhož obratem mody jest ve-teš); při zásobách zboží, kterému jest konkurrovati s týmže druhem podle novější v mezidobí nalezené lacinější techniky vyrobeným; při panikách, kde jde o to zpeněžití co zpeněžití se dá, nežli skutečně nebo

domněle hrozící úplné znehodnocení nastane (*sauve qui peut*); při prodejích z nouze činěných; při prodejích nucených (dražby u kridatářův a j.).

Za ryzí soustavy svobodné konkurence zboží nepřechovatelnému ve mnohých kusech rovná se nabízená práce dělnická; nemajetnému dělníku jest prodati stůj co stůj, třeba za fatku a za nejhorších podmínek (malá mzda, třeba podvodně v potravinách účtovaná — truck — nezdravé dílny, nezdravé zaměstnání, dlouhý den pracovní a j.), sice ohrožen jest hladem. Proto praví se, že dělník v příčině nabídky práce, zboží svého, povždy roven jest kridatáři, jenž rozprodává à tout prix; anebo praví se: neprodá-li dělník, ohrožen jest bankrotem a «bankrot při výrobě síly pracovní znamená mření» jak Prince-Smith se vyjadřuje. Z té příčiny stát má na zřeteli účel svůj: pečovati o sdělení podmínek pro hospodářský a mravní vývoj a pokrok všech občanů, zasujuje se zákonodárstvím svým o to, aby práce lidská zbavena byla té své podobnosti se zbožím nepřechovatelným, ku kteréž jí radikální praxis a theorie svobodné konkurence dopomáhá.

Jako za nabídky, které nelze ustoupiti od směny, přestává také za poptávky téhož způsobu normalné, »přirozené« tvoření cen. Dokladem toho jsou přepjaté mnohdy ceny statků, sloužících k ukojení absolutných potřeb existenčních (veliké ceny obilní po špatných úrodách v dobách a zemích bez velikých dopravních zařízení). Podobnost těchto případů s případy právě vyloženými (nemožné odstoupení

nabídky) není úplnou; neboť tu nabízeč vědomě prodává za cenu skutečně nižší než platnost nákladová, kdežto tam činiti máme s pocitem užitkovým do veliké výše vzrostlým, kterýž opravdu jest vyšším a ne jakoby obdoba vyhledávala nižším než cena (srv. §. 4., na čem visí platnost užitková). Podobným způsobem jako fysicky nutná poptávka účinkuje neodbytná poptávka, jež zakládá se na matných pocitech užitkových, snad uměle vyvolaných neb uměle udržovaných. Tu poukázati sluší na výkvěty švindléřské spekulace bursovní, na »hnaní« kursů, na šejdířské zakladatele, kteří »rukávem kriminálu se dotýkajíce« reklamou a šalbou vyvolávají při obecenstvu pocity hodnotné, spočívající na smyšlených budoucích výnosech akcí resp. rozněcují podnikův a j. Tak rozněcuje se u lidí; již kapitál nebo nějaký volný důchod mají a již vírem spekulacním strhnouti se dají — a o to uplacená journalistika, »veřejné mínění«, společenský soud hodnotný, pečuje — snaha po nabytí mnohoslibných papírů, jejichž cena stoupá a stoupá — až pojednou objeví se nedůvěra, bázeň, strážlivění, a kursy (ceny) papírů závratí uchváceny klesají do propasti nicoty, ze které vyšly a které náležejí. Peníze za papíry vydané ovšem nevzaly za své, nébrž přestěhovaly se do kapes obratných a strážlivých, spekulantův, ale spustlé doly, továrny, železnice nebo rozestavěné budovy a dráhy jsou dokladem, že i skutečně statky zmařeny byly nje nehledíc ku nezaměstnanému lidu, který jinému povolání byl odcizen a snad vysokou mzdou pokážen.

Ta jest historie všech krisí spekuláčních počínajíc od tulipánového švindlu v Nizozemí r. 1634 a od francouzského zakladatelství Jana Law-a (1719) až do »národohospodářského rozkvětu«, jenž r. 1873 za své vzal. Tu nejlépe poznati jest, že tvoření nových hodnot směnných a cen nevždycky jest výrazem a důsledkem tvoření nových skutečných statků; výsledkem měnicích se cen jest začasto jenom jiné rozdělení statkův již jsoucích (stoupání a klesání kursů, státních papírův a j.; jeden získá, co druhý ztratí, ale majetek národní se nezmění). Spočíváť cena na úsudku lidském, jenž dovede daleko zabloudiviti od realných základů svých zakotvených v pravé rozumověmavné podstatě potřeby; nevždycky jen o mládeži platí slovo Schillerovo:

. . . aus ihrem heissen Kopfe nimmt sie keck
der Dinge Mass, die sich nur selber richten. . .
eng ist die Welt und das Gehirn ist weit.

§. 34. *Náklad výrobní a cena.*

Jako všeobecné, vyjímek nikterak nevyklučující pravidlo neb alespoň jako hospodářsky »přirozená«, podstatě hospodárnosti přiměřená tendence vývoje stanoveno bylo, že cena v mezích položených se strany poptávky nejvyšší platností užítkovou, se strany nabídky nejnižší platností nákladovou pohybuje se a ustavuje podle převládajícího tlaku buď konkurující nabídky buď konkurující poptávky.

V paragrafu předchozím pojednali jsme o podmínkách, jejichž existence potřebí jest, aby řečené pravidlo resp. tendence vývojná osvědčila se a účinkovala, a jejichž deficiencie (nedostatek) způsobuje nepravidelné tvoření ceny. Jest nám nyní přihlédnouti blíže k poměru, ve kterém bývá, nebo ke vzdálenosti, ve kteréž utkvívá cena hledíc k nákladu výrobnímu. K tomu konci lišíme statky ve trojí druh.

I. Jsou statky, kterých výrobu za stoupající poptávky rozšířiti lze, aniž náklad výrobní posléze vyrobeného kvanta byl větším než výrobní náklad onoho kvanta, jež stačilo dosavadní poptávce; ne že by statkové tací navždy měli stejný náklad výrobní — vždyť tomu brání vývoj techniky, kolísání ceny práce i surovin a j., ale že týmž nákladem výrobním, jehož za daných poměrů potřebí jest, vyrobiti lze veškeré žádané kvantum.

1. a) Dejme, že poptávka po statcích takových stoupne; tu z prvního nárazu té zvýšené poptávky na nabídku posud nezměněnou těží vyrabitelé (nabízeči) zvýšenými cenami. Avšak zisk v tom odvětví výroby zvýšený, dostáva se brzo ku vědomosti podnikuchtivých kapitalistů; přiláká nové vyrabitele, jejichž činností nabídka se zvyšuje a zvyšuje, až nastalé plus v ceně zmizí, ba snad až cena klesne i pod předešlé niveau (fluktuaace cen, jak praví Canard, *Principes d'économie politique*.) Při takovýchto statcích, jejichž kvantum výrobou zvětšiti lze, aniž zvýšil se dosavadní obecný jejich náklad výrobní, sesouvá

tedy patrně tlak konkurrence vyrábětelé cenu až do nejbližší blízkosti obecných nákladů výrobních, takže podnikatelům z ceny dostává se jediné obecného minimalného zisku; ceny té řečení statkové vzdáliti se dovedou jenom na čas, nikoli trvale. O těch statcích platí pravidlo, že cena jejich gravituje k nákladům výrobním anebo že oscilluje kolem průměrného nákladu výrobního.

b) Totéž pravidlo platným se objeví, když klesne poptávka. Lze-li předvídati, že klesnutí ceny, které z nárazu zmenšené poptávky na dosavadní nabídku vzejde, bude toliko přechozím (na př. při dočasném zmenšení důchodu v některých vrstvách spotřebitelstva), pokusí se vyrábětelé o umenšení nabídky, pracující třeba se škodou anebo zastavující výrobu docela, pokud zastavením strojův a rozpuštěním dělnictva neutrpí větších škod. Opětným stoupnutím ceny nastane restituice ve stav předešlý. Jest-li však klesnutí cen trvalým, odstoupí od výroby ti, kteří nejméně snesou ztrát pocházejících ze zmenšené ceny (bankroty, vzdání závodů). Při výrobách o převládajícím kapitálu oběžném (tržba i mnohé průmyslové podniky) proveden bude process vyloučení snáze a rychleji; při výrobách o převládajícím kapitálu pevném (huti, doly a j., domy činžovní) přizpůsobí se dosavadní nabídka zmenšené poptávce mnohem tíže a pro tu neúpornou přepjatost nabídky nastane třeba ještě další klesání cen. Nakonec podnikatelé odepíšou snad kapitál pevný jako ztracený a účtují toliko s kapitálem oběžným, čímž rovnováha mezi

poptávkou a nabídkou opět zdržena jest. Zastaveným otevíráním nových podnikův a bankrotem nejslabších konkurentů dojde časem ku rovnováze mezi zmenšenou poptávkou a konečně taktéž zmenšenou nabídkou při starém niveau-i ceny, ba snad pro přílišné ztenčení nabídky na čas i při ceně vyšší (fluktuace).

Vynikajícím příkladem takového zmenšení poptávky jsou tak řečené krise odbytové, které povstávají tím, že nabídce (výrobě) jest odjat dosavadní odbyt a to třeba proto, že změnila se potřeba, vkus, moda spotřebitelův, nebo že nalezen statek, jenž lépe nebo laciněji ukájí potřebu, než statek, jenž jí dosavade sloužil, nebo že domácím výrobám exportním uzavřen jest přístup do ciziny snad pro válku, pro cla ochranná v cizině a pod. Krise pak není než vypuknutím a průběhem choroby, jejíž podstata záleží v přeplněnosti trhu (plethoře); kleslá cena vyměšuje přebytečné výroby (bankroty, likvidace a j.) až na konec nabídka dostihne zase hladiny opravdové poptávky.

Nesrovnalost mezi poptávkou a nabídkou může však vzniknouti také tím, že nabídka předstihne nezmeněnou nebo málo zvýšenou poptávku; poptávka objeví se příliš malou hledíc k nabídce a ceny klesnou. Vynikajícím příkladem eventuality toho druhu jsou tak řečené krise výrobní, jejichž podstata a průběh jest týž jako při krisích odbytových; jenom původ jest jiný spočívaje v nadsazené výrobě. Za dělené výroby snadno stane se, že druh o druhu

nevěda vyrábí a že na konec objeví se na trhu množství výrobků, s něž poptávka není; tím spíše tak stane se, když závrať spekulacní odejímá vyrábětelům chladné rozvahy a klidného rozhledu po skutečných poměrech (úmluvy, zvané kartelly, vyrábětelův o kvantitě výroby pro zamezení nadvýroby; srv. o nich právě vyšlý spis: Fr. Kleinwächter, Die Kartelle).

2. Setrvejme ještě při statcích, o kterých posud jednáno, avšak pozorujme případ, že nezmění se nikoli poptávka a nabídka, nýbrž náklad výroby jejich:

a) klesne-li náklad výrobní — na př. tím, že kapitálu rozhojněného lze laciněji obdržeti nebo že stlačí se mzda dělnická nebo tím že ve prospěch všeho národu docílí se pokroků v technice nebo v ekonomice výroby — těží vyrábětelé na každý způsob nějakou chvíli z dosavadních cen spočívajících na starém nákladu výrobním; neboť ne okamžitě nýbrž po jakémsi mezidobí teprve nastane na celé čáře rovnováha při sazbě menšího nákladu výrobního. Jestliže podmínky lacinější výroby nejsou všeobecný (na př. pro nový vynález technický, jenž jest tajemstvím výrobním), těží v mezidobí z dosavadních cen především ti, kteří vyrábějí po novém způsobu a to tím déle, když snad zákonové jim na delší čas zabezpečí výhradné užívání toho pokroku výrobního (umělé prodloužení řečeného mezidobí skrze patenty a privileje; spor o to, třeba-li vůbec zákonů patentových, protože prý vynálezcové resp. jejich

právní následníci samým skutkem i bez patentů na nějaký čas nabývají výhradného užívání). Časem činností buď jednotlivců buď všech dosavadních vyrábětelův aneb i nových, větším ziskem přilákaných producentů zvýší se nabídka do té míry, že cena klesne ve směru k nákladům výrobním a snad pro fluktuaci ještě níže.

Podobného vyjímečného snížení osobitého nákladu výrobního dodělá se vyrábětel když nemravně utiskuje a opravdu vykořisťuje dělníky, takže láci výrobcův předstihuje všechny konkurenty svoje a zmocňuje se odbytu jejich. Ekonomické nezbytí v zápasu konkurenčním nutí pak ostatní sebe lidštější konkurenty, aby buď následovali těchto drah, buď dovolávali se intervence zákonné (srv. §. 15. Anglie). Příkladem uvedena buď ještě třetí případnost. Nemálo důležitou částicí nákladu výrobního jest zajisté náklad dopravní; vždyť vyrozumíváme nákladem výrobním soubor všech nákladů statkových, kterýž učiniti jest vyráběteli, aby statek na trh připravil (srv. §§. 17. a 19.). Jestliže docílí některý vyrábětel vyjímečného snížení nákladu dopravního, vytlačí z nabídky konkurenty svoje, kteří z téže vzdálenosti dodávají na trh a oni vytlačeni zůstanou dotud, dokud nezmocní se týchž výhod dopravních. Domůže-li se na příklad některý vyrábětel zvláštních výhod (protekcí sazby, differentialné tarify) u železnic, nabývá příznivější políce naproti konkurentům svým; železnice a vůbec dopravní ústavy objevují se jako udělitelé výhod po případě milostí v příčině hospodár-

ské existence a zdaru; proto uloženo jim zachovávatí všem jednotných sazeb (otázka tarifní; srv. §§. 25. a 13.)

b) Stoupne-li náklad výrobní — na př. pro zdražení práce dělnické nebo suroviny, pro zavedení nové daně nepřímé a j. — trať vyrabitelstvo při směnách za dosavadní cenu. Toho pro delší dobu valná většina (průměr) vyrabitelů nesnese, nýbrž musí pokusiti se o zvýšení ceny. K tomu — neběží-li právě o předměty nutné spotřeby, jakkoliv i u těch uštěpovati lze třeba na újmu výživy — odpoví mnohý z řady poptavačů zmenšením nebo zastavením poptávky; chovátě každý v mysli své měřítko, podle něhož cení hodnotu svých požitkův a přírážkou jediného krejcaru přeteče kolikráté míra nákladů, kteréž ochoten jest za ně obětovati. »Tu pak oni vyrabitelé, kteří juž za odbytu při starém nákladu výrobním stáli na rozhraní mezi bytím a nebytím, zbankrotějí a odstoupí od výroby; jiní za odbytu zvýšenými cenami ztenčeného chatrně živoří očekávající lepších časů; jiní zase prodávají se škodou nepřirážejíce ku ceně přirost nákladu, jen aby uhájili dosavadního odbytu a vytlačili slabší soupeře z konkurence; snad že měli pro nahodilé výhody výrobní doposud vyšší důchod anebo že dovedou — a to nejspíše lze při velevýrobě — lecjakýmís ekonomiemí alespoň z části paralysovati nastalé zvýšení nákladu výrobního; tím způsobem snad domohou se časem jakéhosi monopolického opanování trhu, které jim pak dovoluje, aby cenu úplna zvý-

šili, čehož dříve ze strategických důvodů byli zanechali. Tím neb oním způsobem scvrkne se nabídka, až dojde na niveau té poptávky, která po zvýšení ceny ještě zůstala solventní.« (J. Kaizl, Ueberwälzung der Steuern.)

Když jde o předměty nutné spotřeby a když tlakem nedostatku míra spotřeby jejich už před tím uvedena jest na minimum, takže nyní uštěpovati a poptávky umenšovati nelze, zůstane poptávka i odbyť i za vyšší ceny těchto statkův, jakými byly; za to však umenšena bude poptávka po jiných statcích méně nutné spotřeby; tak jiní vyrabitelé ponесou následky cen zvýšených při statcích, s jejichž výrobou sami nic činiti nemají (společenské souvislosti — konjunktura). Vysvítá, že v obou případech pod č. 2. právě uvedených osvědčuje se pravidlo, které vytknuto bylo shora pod č. 1. lit. a.

II. Ke statkům, jejichž množství za stejných jednotných nákladů výrobních do veliké míry zvětšovati lze, náležejí nejvíce předměty, kterých hodnota z největší části spočívá na práci výrobě jejich věnované (hodnoty tvarové; tovary). Jinak mívá se věc při statcích, které hodnotu svoji obdržují hlavně od hmoty v nich obsažené (hodnoty hmotové) a tu v první řadě nacházejí se výrobky zemědělské (suroviny a potraviny animalní i vegetabilní). Kvantum jejich ovšem lze rozmnožiti, ale jen tím způsobem, že zvyšován jest bez ustání náklad výrobní, takže na příklad 100 kgr. z pozdější výroby vyhle-

dává dvojnásobného nákladu dosavadní výroby; pak zároveň vyráběli by jeden (prvý) vyrabitel, jenž má nákladu výrobního toliko 100 zl. a druhý (nový) vyrabitel, jenž má při téže kvalitě a kvantitě nákladu výrobního 200 zl. Typem statků těch jsou potravné plodiny polní:

a) Stoupá-li poptávka po nich (přibývá-li na příklad obyvatelstva), lze doposud všude nabídku rozmnožiti: buďto zlepšenou orbou (zavedením intenzivnějších soustav orebních), buď obděláváním pozemků trhu vzdálenějších nebo méně úrodných a doposud neobdělávaných, buď dovozem plodin ze krajů vzdálených. Možnosti na prvých místech uvedené a leckdys i možnost na třetím místě položená znamenají zvýšení nákladu výrobního, jemuž cena přizpůsobiti se musí, má-li nastati zásobením trhu jak ho poptávka žádá. Rozumí se, že zvýšená cena platí se všeobecně, protože dosavadní kvantum nebude prodáno za nižší cenu, dokud vyrabitelé vidí, že jiní prodávají za vyšší. Tím dostává se vyrabitelům dosavadním, kteří za starých příznivých podmínek vyrábějí (na úrodnějších, trhu bližších polích na příklad) skrze zvýšenou cenu zvláštního důchodu, který má vzezření praemie, již dostává se jednotlivcům z dopuštění národohospodářských souvislostí za hospodářsky příznivou výrobu jejich. I druzí vyrabitelé nabudou takového zvláštního důchodu (renty), nestačí-li stoupající poptávce už ani zásoba vyráběná přispěním jejich; cena ustaví se pak podle výrobního nákladu třetí řady vyrabitelův, již za nej-

nepříznivějších podmínek (s nejvyšším nákladem výrobním) vyrábějí — a tak dále.

Při statcích toho druhu neplatí tedy pravidlo, že cena gravituje k jednotnému obecnému nákladu výrobnímu, nýbrž cena spravuje se výrobním nákladem posledního nejnepříznivěji situovaného vyrábitele, jehož výrobní činnosti potřebí jest, aby poptávka všeska ukojena byla.

b) Klesne-li poptávka po takových statcích, které jenom se stoupajícím nákladem výrobním rozmnožití lze, odstoupiti musí hospodáři od nabídky v obráceném pořadu, v němž byli ku výrobě povoláni; poslední jsou prvními, již odejdou.

Příkladem služi klesání poptávky po evropských plodinách polních, které z trhu vypuzovány jsou konkurrencí obilí amerického. Toto nebezpečí, kterým evropská agrikultura a majetek pozemkový ohroženy jsou v první řadě, vysvítá z těchto čísel: Ve Spojených Obcích severoamerických vyrábělo se v průměru let 1875—79 za soustav ovšem velice extensivních a na půdách téměř panenských obilí tak, že připadlo nákladu výrobního na hektolitr: pšenice 12 ř. marek, kukuřice 4 m. 39 pf., žita 7 m. 33 pf., ječmene 7 m. 28 pf. a ovsa 3 m. 77 pf.*); avšak na leckterých farmách nestojí hektolitr pšenice než $4\frac{1}{2}$ až 6 m. Náklady přímé, nejrychlejší dopravy (po železnici a parníku) z Chicaga do Liverpoolu byly v téže době (1875—79) všeho všudy 4 m. 70 pf. za

*) Čísla ze spisu Neumann-Spallart atd. jak již uvedeno.

hektolitr obilí; tudíž dostati lze hektolitr pšenice vyrobené v Americe na příklad za 9 m. 30 pf., v Liverpoolu za 14 m. t. j. počítáme-li marku třeba za 60 kr., za 8 zl. 40 kr. r. č.; notace lepších druhů pšenice na bursách rakouských začasto jsou vyšší 10 zl.

III. Jsou konečně statky, jejichž nabídky vůbec, ani sebe více stoupajícím nákladem výrobním rozmnožiti nelze. (Vína z obzvláště dobrých vinic, Tokaj, Champagne; antiquity, díla zemřelých umělcův, unika všeho druhu, zpěv neb hra výtečných zpěvaček, herců a pod.; stavební místa ve středišti velikých měst). Na cenu statkův toho druhu nemají náklady výrobní účinku — rozhodujeť toliko poptávka, chtivost, mohovitost a konkurrence její (*paucorum furor*).

§. 35. *Stanovení hodnot v soustavě obecnohospodářské.*

Jako řečeno jest v §. 23., není všecka výroba zůstavena volnému počínu soukromých hospodářství a proto ne všech statkův hodnoty stanoveny jsou na trhu po způsobu a pravidlech právě vyložených a ne všude účinkuje konkurrence soukromníků vedených vlastním prospěchem hospodářským. Již v §. 14. ukázáno bylo, že náklad výkonův a zařízení obecních rozvrhován jest na občany různým způsobem, avšak více nebo méně podle zásady generalné úplatnosti. Příspěvek občanův (daně, poplatky) na tento náklad představuje hodnotu resp. cenu řečených

výkonův a zařízení obecních a tato hodnota stanovena jest skrze organy, kterým rozhodovati jest o směru a způsobu činnosti obcí. «Čím spekulativněmu (soukromohospodářskému) stanovení hodnoty směnné jest trh — praví Schäffle — tím obecnohospodářskému určování hodnoty jest radní síň, sněmovna, schůze voličů, veřejná hovorňa neporušených journalův».

Autoritativné stanovení hodnoty objevuje se však i při výrobách soustavy soukromohospodářské, jakmile monopolické postavení vyrabitelů zamezuje správné a prospěšné tvoření ceny (tedy taxy netoliko při veřejných monopolických výrobách: ceny tabáku, ceny plynu z výhradných obecních plynáren a j., nýbrž i při soukromých železnicích, povozech a j.; srov. §. 33.)

Do soustavy soukromohospodářské spíše než do soustavy obecnohospodářské náležejí ceny výkonův a statků, kterých stát a obce ostatní potřebují a které přijati chtějí za cenu zákonem nebo stanovením vládním určenou: platy úředníkův a všelikých zřízení-cův (nabídka se strany státu, učiniti za těch neb oněch podmínek smlouvu služební), dodávky vládou zadávané, obzvláště když užije se řízení offertního.

Že právě ekonomiky, na kolik ona právě prvním cílem jest, povždy lépe dosáhne tvoření cen v soustavě soukromohospodářské nežli v soustavě obecnohospodářské, o tom již pojednáno bylo (§. 14.) a také toho dotknuto, že soustavě obecnohospodářské v příčině té vzorem jest soustava soukromohospodářská.

KAPITOLA PÁTÁ.

HODNOTA PENĚZ A CENA STATKŮV.

§. 36. *Hodnota peněz.*

Na kolik jde o stanovení směnné hodnoty statků, jsou výklady naše tak úplnými, jak v mezích těchto základů žádati lze; avšak nejsou úplnými pokud běží o vyjadřování hodnoty směnné v penězích, to jest o cenu. Jednali jsme o ceně jenom, pokud ona původ svůj má ve směnné hodnotě statkův, jako bychom předpokládali mlčky, že peníze samy, výraz to hodnoty směnné, jsou něčím pevným a neměnným, že tudíž změna v ceně statků pocházeti nemůže, nežli ze změny ve směnné hodnotě statkův. Ale tomu není tak; peníze nejsou pevným, neměnným výrazem nebo měrou směnné hodnoty statkův a také mimo peníze není žádné stálé, po všechny časy rovné míry hodnot a marně po ní

pátráno. Tak cena statků přístupnou jest změnám se dvou stran; buď měniti se netoliko tehdy, když promění se směnná hodnota statků po způsobu v §§. předchozích označeném, nýbrž i tehdy, když změní se míra, kterou měříme hodnotu statků, to jest když změní se směnná hodnota peněz tak jako změnil by se výraz délky nějakého předmětu, kdybychom učinili jej na místo v sázích tu ve stopách tu v metrech. Problem ceny, který jak poznáno již o sobě dosti komplikován jest, stává se tím ještě složitějším. Ve směru tom doplníme tedy pojednání o ceně výkladem o směnné hodnotě peněz a o účincích jejich na cenu statků.

I potřeba a poptávka i nabídka a výrobní náklad při drahých kovech jsou podrobeny proměnám a proto také hodnota jejich a hodnota peněz z nich vyrobených není stálou nýbrž měnivou. Jako penězi měří se hodnota ostatních statků, tak hodnota peněz měřena jest ostatními statky. Když lze za málo na př. potravin nebo tkanin obdržeti poměrně mnoho peněz, jsou peníze laciné a pak ovšem potraviny, tkaniny a j. jsou drahé; když na opak za mnoho potravin nebo tkanin lze obdržeti poměrně málo peněz, jsou peníze drahé, ostatní statky tudíž laciné. Drahost peněz znamená velikou směnnou hodnotu nebo kupní sílu jejich, které přiměřena jest malá hodnota, malá kupní síla, lacinost jiných statků na-proti penězům — nikoli statků těch mezi sebou, protože hodnota všech statků současně rovnou měrou sotva může klesnouti nebo stoupnouti. Lacinost pe-

něz znamená malou hodnotu nebo malou kupní sílu jejich naprotiv ostatním statkům, které přiměřena jest veliká hodnota, veliká kupní síla, drahost těchto statkův oproti penězům.

K otázce: na čem visí hodnota peněz kovových? odpovídá se, že na poptávce a nabídce, správně ovšem, na platnosti užitkové a nákladové a na poměru mezi poptávkou a nabídkou. Proto k nabídce peněz i k poptávce po nich blíže přihlédneme.

I. Nabídku peněz kovových představuje především zásoba jejich v určitém momentu daná, kterou roztavením a mincováním náčiní zlatého i stříbrného podle potřeby snadno rozmnožiti a naopak roztavením mincí zmenšiti lze. Nová nabídka a výrobní náklad drahého kovu spravuje se množstvím rozdělaných hor, prádel a jiných nalezišť, bohatstvím rudy a technikou hornickou i hutnickou

Počátkem XVI. věku nastalo jednak uchvácením velikých zásob drahokovu, po druhé výnosným dolováním v objevených a dobytých zemích amerických úžasné zvýšení ročního příbytu drahokovů; r. 1545 objevena a rozdělána byla bohatá ložiska v Potosi v nynější Bolívii a v téže asi době vynalezeno vylučování stříbra z rudy skrze amalgamací rtuťovou. Koncem XVII. věku započalo se dobývání zlata v ložiskách brasílských a r. 1720 rozdělení hor stříbrných v Mejiku; počínajíc roky 1819 a 1829 zvýšena výroba zlata na Rusi u veliké míře (Ural i Altai); r. 1848 a 1851 konečně objevena bohatá

naleziště zlata v Kalifornii a v Australii. Účinek těchto skutečností obráží se v těchto číslech:*)

Do roka vyrobeno v průměru let:	kilogramů		tedy stříbra množství asi
	stříbra	zlata	
1493—1520	47.000	5.800	8-násobné
1545—1560	311.600	8.510	36 »
1681—1700	341.900	10.765	32 »
1741—1760	533.145	24.610	22 »
1801—1810	894.150	17.778	50 »
1841—1850	780.415	54.759	14 »
1851—1855	886.115	197.515	4 »
1856—1860	904.990	206.058	4 »
1871—1875	1.969.425	170.675	11 »
1876—1880	2.500.000	170.000	14 »

Ve 358 letech počítajíc od 1493—1850. Ve 30 letech počítajíc od 1851—1880, vyrobeno bylo

kilogramů	mil. ř. mark	kilogramů	mil. f. mark
stříbra 149.508.000	za 26.911;	43.504.000	za 7.830
zlata 4.697.000	» 13.104;	5.606.400	» 15.641

Vídeňský geolog Eduard Suess předpovídá ustavičný vzrůst výroby stříbra a takové umenšení a zdražení výroby zlata, že nebude lze mysliti na zachování jeho ve službách peněžních; pak byl by rozřešen spor o měnu bimetalickou velmi prostě.

II. Potřeba drahokovův a poptávka po nich spravuje se tím, jak služby drahokovů hledány jsou. Účely, kterým drahokovy obchodového obvodu evropsko-amerického slouží, jsou trojí:

*) Všechna čísla v §. tomto vzata jsou ze spisu Neumann — Spallart atd. který sám čerpal z nejlepších všeho světa pramenův.

I. služby peněžní. Mincovní zásoba všech státův řečeného obvodu byla

	kg. zlata	kg. stříbra
počátkem r. 1831	800.000	a 46,000.000,
koncem r. 1880	4,720.000	a 46,700.000,
takže přibýlo	3,920.000	a 700.000

od r. 1831 do 1880 mincovní zásoby.

Po rozumu moneto-technických autorit dosahuje opotřebování mincí v našich dobách do roka při zlatu $\frac{1}{5} \text{‰}$, při stříbru 1‰ , takže hledíc k zásobě monetární roku 1880 počítati jest, že do roka zmaří se 940 kg. zlata a 46.700 kg. stříbra. »Civilisované lidstvo užívajíc cirkulačních prostředků z drahých kovů spotřebuje do roka asi 11 mil. marek, které beze vší náhrady se zmaří, jsouce jako nejjemnější prášek větrem rozmetány aneb utkvívajíce na tisícetých rukách a stolech platebních.« Michel Chevalier má za to, že kvantum peněz 5000 mil. zl. scvrkne se opotřebováním za 1000 let na 300 mil. zl.

Pro poptávku po drahých kovech velice rozhodna jest potřeba peněz, to jest poptávka po měnidle a platidle a proto záleží na tom, čím potřeba peněz spravuje se. Tu trojí na váhu padá :

a) množství směn a rozměry jednotlivých směn hospodářských statků, které prostředkovány jsou penězi. V zemích, kde jest málo směn a kde převládají směny naturalné, ukojena jest potřeba peněz poměrně malým kvantem drahokovu; kdyby země taková byla izolována a zbavena všech styků s ostatními zeměmi, způsobilo by náhlé rozmnožení draho-

kovu (rozděláním bohatých dolů na příklad) znehodnocení jejich. Naopak země, kde děje se mnoho směn, kde dělba práce daleko pokročila, kde blahobyt jest veliký, kde mnohé a veliké hodnoty se převádějí a to prostředkováním peněz, jest potřeba peněz velika. Kdyby země dříve řečená pozvolna dostala se do poměrů země právě řečené a jsouc izolována a nemajíc dolů podržela původní zásobu peněz, zajisté že by hodnota peněz u veliké míře stoupla, protože totéž kvantum peněz (nabídka) vyhověti by musilo velice zvýšené potřebě (poptávce).

b) Rychlost obratu peněz. Jeden zlatý, který v určité době směnou projde rukama desaterýma, vyhoví potřebě peněžní (potřebě měnidla nebo platidla) v míře desetkrátě větší než jeden zlatý, který po prvním obratu jest zavřen v pokladně nebo v tobolce majitelově nebo zakopán jako poklad. Rychlost obratů tedy umenšuje potřebu a poptávku po penězích.

c) Oblíbenost a mravem nebo do konce právem utvrzené užívání papírův úvěrních na místo peněz při směnách a jiných převodech statků způsobuje umenšení potřeby peněz kovových a dovede tedy zamezení stoupaní hodnoty jejich. Protože patrně i rychlost obrátův i užívání zástupek peněžních v zemích vysoké hospodářské kultury (značná dělba práce, průmysl, tržba) nejvíce se naskytuje, bráněno jest velikému, ale ještě více náhlému stoupaní hodnoty peněz, které by jinak nevyhnutelným bylo (viz §. 50).

Účinek právě řečených tří okolností na hodnotu peněz lze tudíž charakterisovati slovy, že množství a velikost směn účinkuje v poměru přímém, rychlost obrátův a uživanost zástupek peněžních v obráceném poměru na hodnotu peněz.

2. Druhý účel, jemuž drahokovy evropsko-amerického obvodu obchodového slouží, jest vývoz do východní Asie, nejvíce do Východní Indie, kam obzvláště stříbro vyváženo jest v takových kvantitách, že tím nemálo spravuje se cena drahých kovů a relace jejich na tržišti evropském, jehož centrem jest Londýn. Po přibližném odhadu vyvezeno bylo do Orientu :

	kg. zlata	kg. stříbra
v průměru let 1831-41 do roka	1.000 a	222.000,
» » 1871-80 »	12.000 a	1,080.000;

tím roční příbyt pocházející z nové výroby zmenšován jest převelice.

3. Poslední konečně účel, jemuž drahé kovy v obvodu evropsko-americkém slouží, jest průmyslná výroba šperků, nádob a jiného zboží (potřeba okrasy) a různé jiné výroby průmyslné (galvanoplastika, fotografie, pozlacování a j.) Soetbeer odhaduje veškeru tuto průmyslnou spotřebu nového drahokovu v periodě od r. 1871 do 1880 do roka na 84.000 kg. zlata (všecka roční výroba zlata jest 170.000 kg.) a 500.000 kg. stříbra (všecka roční výroba jest 2,500.000 kg.), takže účelům průmyslným slouží toho času asi $\frac{1}{2}$ všeho nově vyráběného zlata a $\frac{1}{5}$ všeho vyráběného stříbra. Z těchto ohromných mass ovšem

jen část na dobro zmařena jest spotřebou průmyslnou; šperky, nádobí a vůbec výrobky klenotnické trvají a jsou jakousi rezervou, která leckdy putuje do mincoven.

§. 37. *Účinkové měnící se hodnoty peněz.*

I. Výsledkem ohromného a trvalého rozmnožení výroby (nabídky) drahokovův od počátku XVI. věku byl veliký převrat v dosavadních cenách statků; zvýšené množství drahokovů snížilo hodnotu peněz v míře neslýchané a výrazem jejím bylo stoupnutí cen. Převrat ten udál se postupně v XVI. věku a právem historicko-ekonomičtí badatelé domnívají se, že na samém konci XVI. věku (kolem 1600) byly ceny ve střední Evropě nejméně o 150⁰/₁₀₀, někteří praví o 200 až 300 ba i více ⁰/₁₀₀ vyšší, než na počátku věku toho (1510); z největší části toto stoupnutí cen (²/₃) událo se v druhé polovici XVI. věku. Ve dvou stoletích počítajíc as od r. 1650 do 1850 nelze více shledati značného účinku nabídky drahokovu na hodnotu peněz. V době od r. 1850 až po naše dni dostavilo se opětne znehodnocení peněz a tudíž stoupnutí cen, které páčí se na 20⁰/₁₀₀, ovšem s nevalnou bezpečností, protože ve krátké periodě účinek jiných, vedle hodnoty drahokovu působících skutečností (různých úrod, dob válečných, rozvoje úvěru, krisí) brání jasnému prozírání.

Hledí-li se k číslům, kterými v předchozím §.

označeno bylo kvantum výroby drahokovu počínajíc od r. 1493 a zvláště k tomu, že v dobách našich vyrábí se do roka 53kráté tolik stříbra, a zlata 30kráté tolik co na počátku XVI. věku, bylo by spíše diviti se, že znehodnocení peněz nenabylo rozměrů mnohem větších. Tomu brání jinaké užívání a hojně maření drahokovů, jaké jeví se: u výrobě náčiní a skvostů stoupající s blahobytem národů; v užívání drahokovů k účelům průmyslovým (zmar drahokovu pozlacováním, fotografií a j.); v opotřebování a úplném zmaření mincí (požáry, poklady, stroskotání lodí a j.) a v odvážení drahokovů do vzdálených zemí východních. Ještě více ale tomuto znehodnocení brání zvýšení poptávky po kovech peněžních, které nastalo rozvojem národohospodářského života, rozšířením trhu a obchodu hospodářského přes všechen svět, netušeným zdokonalením dopravy, právní bezpečností obchodu v dobách novějších, postupem dělby práce a přechodem od naturalného k peněžitému hospodářství v posledním století obzvláště pronikším, aniž to všechno vyváženo bylo rychlostí oběhu peněz aneb užíváním úvěrních zástupek peněz. Na konec i k tomu hleděti třeba, že velikou roční výrobou drahokovů, kteráž od konce XV. věku se datuje, postupem věků nahromadila se tak veliká zásoba, že srovnán s ní sebe větší roční příbyt drahokovu malým se ukazuje.

II. Jde nyní o to, vyložiti význam takovýchto převratů hodnoty peněz pro politickou ekonomii.

Hmotný blahobyť národů rozmnožením zásob draho-
kovův o sobě málo získá, ledaže snáze ukájetí lze
rozmanité potřeby luxusové pomocí zlata i stříbra.
Hlavní účinek takovéto proměny v hodnotě draho-
kovu jest revoluce v cenách, která jeví se přesunu-
tím dosavadních poměrů majetkových, kapitálových
i důchodových; jest jakoby z části předsevzato bylo
nové rozdělení majetku, kapitálu i důchodu. Zneho-
dnocením peněz, umenšením kupní síly peněz trátí
na majetku všichni věřitelé, kterým od jiných pevné
summy peněžité (kapitál a úrok) obdržeti jest, ren-
tieri, pronajímatelé, kteří pachtovné nebo nájemné
na delší dobu stanovené v penězích berou, úředníci
a všichni, kdo po způsobu úředníkův mají pevné
platy, s jejichž přiměřeným zvýšením nebývá spě-
cháno, dělníci námezdní, jejichž mzda ne právě
rychle pokulhává za konjunkturou; rovněž trátí
všichni majitelé neúročných peněz. Za to získá
každý, kdo vypůjčil si, najal anebo koupil na zá-
kladě staré vyšší hodnoty peněz a mile překvapen
jest klesnutím jejím; dlužník (hypotheka) sprostí se
závazku placením těchže 1000 zl. na př., které byl
obdržel, které však dříve představovaly vyšší ho-
dnotu a dovedly zjednati většího kvanta požitku
než nyní, když je vrací. Vyrabitel a kupec, jenž
vypůjčil sobě kapitál, najal pozemky, zjednal pra-
covníky, koupil na dluh v dobách vyšší hodnoty pe-
něž, prodává za vyšší ceny maje velikou část ná-
kladu výrobního nezměněnu. Stát i obce jakkoli snad
získají umenšením břemene dluhového, přijdou ke

ztrátám všude, kde berně a jiné důchody jejich vyměřeny jsou pevnými sazbami.

»Nové přítoky zlata a stříbra — praví Roscher — patrně nedovedou rázem způsobiti přiměřené znehodnocení drahokovu; když první příjemci takového přítoku si pospíší vyměnit drahokov za jiné statky, udají ho zhusta za starou hodnotu; teprva v druhé nebo ve třetí nebo v další ruce pocitováno znehodnocení jeho. Proto velice s prospěchem jest, býti první rukou. Mohutnost a světoborná síla španělské državy v XVI. věku nemálo podpírána byla zlatými a stříbrnými doly v Americe.« — Opačné účinky, které měloby zvýšení hodnoty peněz, lze sobě dle obdoby snadno sestaviti.

III. Jak od jednotlivce k jednotlivci v téže zemi pozvolna postupuje znehodnocení peněz, tak i národ od národu, zemi od země krokem ještě volnějším plíží se převrat v cenách na jednom místě způsobený proudem kovovým. Země, která sama dolů nemá nebo nezvyšitelné kvantum drahokovu z dolů svých čerpá, dovede zásobu kovovou rozmnožiti jediné zahraničnou tržbou, směnou zboží za cizí kov. Není-li exportního průmyslu a nelze-li pro nedostatek laciné dopravy (jakou poskytují moře, řeky, železné dráhy) vyvážeti objemných a poměrně málo hodnotných surovin a plodin domácích, podrží peníze starou velikou hodnotu a zboží staré nízké ceny, třeba cizina po delší dobu měla menší hodnotu peněz a vyšší ceny statkův. Jest patrné, že takové

peněžní a cenové poměry v zemi, o které jednáme, velmi účinně nadržují exportu, protože vývozník, jenž má náklad výrobní malý, přiměřený veliké hodnotě peněz v domovině, prodává za hranicí draho, za ceny přiměřené malé hodnotě peněz v cizině. Naproti tomu dovoz ztížen jest nestejností hodnoty peněz v cizině a v domovině a domácí výrobě jest jako za cla ochranného. V zemi té pokročilým podnikatelům a kapitalistům z takových cizích států, ve kterých hodnota peněz je menší a kapitálu snad přebytek, kyne značný zisk ze zakládání závodů průmyslových, jejichž tovary vyvážeti lze, protože nabývají surovin a práce za laciný peníz; náklad dopravní bude ovšem rozhodným při calculaci. — Průmyslové a tržební země, které průmyslovými výrobky zásobují krajiny, ze kterých zmohutnělý proud zlata i stříbra přímo se prýští, ucítí za to ihned znehodnocení peněz (první ruka! středisko světové tržby: Anglie, Nizozemí). Čím více zdokonalí se komunikace, tím snáze a rychleji vyrovnají se zajisté odchýlky v hodnotě peněz, které mezi národy objevují se (kommunikující roury a hladina vody v nich; naše doba srovnána s XVIII. věkem!); vývoj ve směru k nivelování podporován jest mimo to i tím, že míra úroková v zemích pokročilých, bohatých a drahokovem hojně zásobených tak klesává, že kapitál rád v jiných zemích méně bohatých, menšími poklady kovovými dařených hledá výnosnějšího umístění a zaměstnání (anglická, belgická, francouzská podnikatelstva v cizinách).

IV. Že stoupání a klesání ceny statků t. j. peněžitého výrazu hodnoty jejich nevýhradně podmíněno jest hodnotou peněz t. j. měrou hodnot, která sama změnám podrobena jest, toho doklady jsou v kapitole čtvrté, kdež pojednávali jsme o směnné hodnotě statkův nic ještě nehledíce možných proměn ve směnné hodnotě peněz.

Jestliže hodnota statků změní se, změní se i peněžítý výraz její, aniž hodnota peněz dost málo se byla změnila. Když zároveň hodnota některého druhu statků stoupne a hodnota peněz klesne, vyšine se cena statku do výše dvojnásobné, a klesne-li hodnota toho statku za současného stoupání hodnoty peněz, spadne cena měrou zdvojenou. Když ale hodnota některého statku stoupne, takže by za nezměněné hodnoty peněz obdržeti měla výrazem vyšší cenu, bude tato skutečnost zevně zastřena, když zároveň hodnota peněz byla stoupla; pak zvýšená hodnota statku správně vyjádřena jest třeba starou, číselně nezměněnou cenou. Klesne-li hodnota statku a klesne-li zároveň hodnota peněz, zůstane cena toho statku třeba docela nezměněnou a změna hodnoty statku jest na pohled zastřena. Ve skutečnosti značí ovšem táž cena t. j. totéž kvantum drahokovu tu menší, onde větší hodnotu nebo kupní sílu. Z toho co právě řečeno, vysvítá, kterak velice obtížno jest stopovati vývoj cen a pravý význam jejich v historii, tím více že netoliko hodnota peněz i hodnota statkův jest podrobena změnám, nýbrž že různí statkové i v různé míře mění hodnotu svoji. Že

směnná hodnota všech statků i peněz současně ve stejné míře klesnouti nebo stoupnouti nedovede, jest na bíledni; když $1a = 1b = 1c$, také $2a = 2b = 2c$; cena všech statků ovšem zároveň ve stejném poměru změniti se může, tak jako číselné výrazy délkových rozměrů těles ve stejném poměru se změni, když jednou vyjádříme je sáhy a podruhé metry. Ale ve skutečnosti změna v hodnotě peněz nestejným způsobem dotýká se cen statkův.
